

प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (कोर्स नं. ५९८) को आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

शान्ता कोइराला

एम.एड. दोस्रो वर्ष

त्रि.वि.दर्ता नं.: ६-१-२१८-२१५-९६

परीक्षा रोल नं. : - २१८००५२ (२०६५)

जनता बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इटहरी, सुनसरी

२०७२

प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको (कोर्स नं. ५९८) को आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

शान्ता कोइराला

क्याम्पस रोल नं.: ६८/०६३/०६४

त्रि.वि.दर्ता नं.: ६-१-२१८-२१५-९६

परीक्षा रोल नं. : - २१८००५२ (२०६५)

जनता बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षाशास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इटहरी, सुनसरी

२०७२

शोधपत्र बुझाएको मिति: २०७२/०४/१०

भाइभा मिति: २०७२/०८/०९

तारिख: २६ जुलाई २०१५

तारिख: (२५/११/२०१५)

स्वघोषणा पत्र

म शान्ता कोइराला, त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग, स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८) को जनता बहुमुखी क्याम्पसकी छात्रा हुँ। स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको आवश्यकता परिपूर्तिकालागि “प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकको शोध पत्र मैले आफैँ यो शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धान गरेकी हुँ। यो अध्ययन अनुसन्धान गर्ने क्रममा विभिन्न पुस्तक, लेख, रचना, पत्रपत्रिका र शोधपत्रहरूको सहायता लिई अध्ययन गरी सम्बन्धित विद्यालयको स्थलगत अध्ययन गरी तथ्याङ्क संकलन गरेकी हुँ। मैले प्रयोग गरेका सन्दर्भ सामग्रीहरूको स्रोत खुलाई प्रयोग गरेकी छु। यदी यो भुठो सावित भएको खण्डमा नियामुनुसारको सजाय भोग्न तयार छुँ।

मिति: २०७२/०२/०७/५

शान्ता कोइराला

एम.एड. दोस्रो वर्ष

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित: २०४५

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि. परिषदबाट सम्बन्ध प्राप्त)

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षा शास्त्र संकाय

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष (कोर्स नं. ५९८) को आवश्यकता परिपूर्तिकालागि प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र शान्ता कोइरालाले मेरो सल्लाह र निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७२/०४/०७/५

उप.प्रा. श्री राजन प्र. शर्मा

शोध निर्देशक

जनता बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इटहरी, सुनसरी

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्थापित: २०४५

(त्रिभुवन विश्वविद्यालय र उ.मा.शि. परिषदबाट सम्बन्ध प्राप्त)

विज्ञान, व्यवस्थापन, मानविकी तथा शिक्षा शास्त्र संकाय

स्वीकृति पत्र

यस क्याम्पसकी एम.एड. दोस्रो वर्षकी छात्रा शान्ता कोइरालाले “प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकमा तयार पारेको शोध पत्र शोध मूल्याङ्कन समिति द्वारा स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१) श्री टोलनाथ काफ्ले

उप-प्रध्यापक

विभागिय प्रमुख

२) उप.प्रा. श्री राजन प्र. शर्मा

सदस्य, मूल्याङ्कन समिति

सोध निर्देशक

३) .....

बाह्र सुपरिवेक्षक

मिति: २०७२/०८/०८/३

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, जनता बहुमुखी क्याम्पस इटहरी, सुनसरीमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषिष्टकरण विषय अन्तर्गत स्नातोत्तर तहको आवश्यकता परीपूर्तिका निमित्त प्रस्तुत प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन

शीर्षकको यो शोध पत्रको प्रस्तावना कार्य देखि अन्त सम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई आवश्यकता अनुसार मार्गनिर्देशन गर्नुहुने गुरु उप. प्र. श्री राजन प्र. शर्मा ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

त्यसैगरी अनुसन्धान कार्य गर्न महत्वपूर्ण सल्लाह, सुभाष एवं आवश्यक मार्ग निर्देशन गर्नुहुने पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागिय प्रमुख उप-प्राध्यापक श्री टोलनाथ काफ्ले एवं क्याम्पस प्रमुख श्री निर कुमार राई ज्यू प्रति पनि आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी यस अध्ययनका लागि छनौटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपलहरु, गणित विषय शिक्षक तथा शिक्षिकाहरु ले अन्तर्वार्ता अनूसुचि भरेर तथा नमुना छनौटमा परेका सम्पूर्ण विद्यार्थी भाइ-बहिनीहरु, स्रोत व्यक्ति आदीले आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु भएकोमा हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यस प्रयोगात्मक प्रतिवेदनलाई कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने मडर्न प्रिपेरेटरी सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कुलका कम्प्युटर शिक्षक श्री अनिष श्रेष्ठ लाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति: २०७२/०२/०७/५

शान्ता कोइराला

एम.एड., दोस्रो वर्ष

शोध सार

प्राथमिक तहमा अधिकतर विद्यार्थीहरू गणित विषयमा अनूतिर्ण हुने, सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको उपलब्धिविच फरक हुने, छात्र र छात्राको गणित विषयको उपलब्धी फरक हुने जस्ता विद्यमान समस्याहरूका कारक तत्वहरू उत्खनन गर्ने मनसायले 'प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकमा यो शोध पत्र तयार पारिएको हो । यो शोध पत्रको अध्ययनबाट शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक लाई लाभ पुग्नाको साथै मन्त्रालय, विभाग, क्षेत्र.शि.नि., जि.शि.का. तथा अन्य सबै सरोकारवाला शैक्षिक योजनाकारहरूलाई संस्थागत र सामुदायिक विद्यालय विच बढ्दै गएको दुरी वा खाडल कम गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने विश्वास राखिएको छ ।

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको प्राथमिक तहको गणित विषयको उपलब्धी लेखाजोखा गर्ने, परीक्षाको परिणाम विच फराकिलो खाडल हुनाका कारणहरू पत्तालगाउने र गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धीमा देखा परेका खाडल कम गर्न सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यका साथ शोध पत्र तयार गरिएको छ । यो अध्ययन २०७१ सालको विद्यार्थीको परीक्षाफलमा केन्द्रित गरी सुनसरी जिल्लाको इटहरी उप-महानगर पालिकामा अवस्थित स्रोत केन्द्र अन्तर्गतका ६ वटा विद्यालयहरूमा ३ वटा सामुदायिक र ३ वटा संस्थागत विद्यालयको प्राथमिक तहमा सिमित गरिएको छ । नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका ६ जना प्रधानाध्यापक र सम्बन्धित विद्यालयका प्राथमिक तहको गणित विषयको विषय शिक्षकलाई उद्देश्यात्मक नमूना छनौट विधिबाट छनौट गरी अन्तरवार्ता, अनूसूचि मार्फत प्रतिक्रिया लिइएको छ भने नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका विद्यार्थीहरूलाई समान सम्भाव्यता नमूना छनौट विधिबाट गरिएको छ । अन्तरवार्ता, अनूसूचि, प्रश्नावली तथा अवलोकन फारमबाट प्राथमिक सूचना तथा विभिन्न पत्र-पत्रिकाबाट, सहायक सूचना तथा तथ्याङ्कहरू प्राप्त गरी तालिकीकरण गरी स्थम्भ चित्र र रेखा चित्र मा प्रस्तुत गरिएको छ । यसका अतिरिक्त समग्र सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गणित विषयमा प्राप्त गरेको उपलब्धीको विस्वसनिय परीक्षण गर्न र ति विद्यार्थीहरूको मध्यको अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण गर्न तथ्याङ्क शास्त्रिय विधिहरूको उपयोग गरिएको छ ।

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरूकै औसत उपलब्धी ७० र प्रमाणिक त्रुटी २.१६ पाइएको छ । सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गणित विषयमा प्राप्त गरेको औसत उपलब्धी ७० को ५ प्रतिशत लेवल र १ प्रतिशत लेवलमा विश्वसनियता परीक्षण गर्दा क्रमशः ६३.५९ देखि ७६.४० भन्दा बाहिर र ६४.४३ देखि ७५.५७ भन्दा बाहिर पर्ने देखिएको छ । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गणित विषयमा प्राप्त गरेको औसत उपलब्धी (मध्यक) को अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण गरिएको छ ।

वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरू मध्ये सामुदायिक विद्यालयले शतप्रतिसत शिक्षक निर्मित साधनहरूको प्रयोग गर्ने गरेको देखियो भने संस्थागत विद्यालयले ३३.३३ प्रतिशतले शिक्षक निर्मित र बाँकी ६६.६७ प्रतिशतले सबै साधनहरूको प्रयोग गरेको देखिएको छ । त्यसैगरी मूल्याङ्कनका साधनहरू मध्ये निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सबैभन्दा बढी सामुदायिक विद्यालयबाट शतप्रतिसत तथा संस्थागत विद्यालयले पनि शतप्रतिसत नै प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । पोर्टफोलियोको प्रयोगको सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशतले प्रयोग गर्ने गरेको र ६६.६७ प्रतिशतले प्रयोग नगरेको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयका ६६.६७ प्रतिशतले प्रयोग गर्ने गरेको र ३३.३३ प्रतिशतले प्रयोग नगर्ने गरेको पाइयो । प्रश्नपत्र निर्माण सम्बन्धी सामुदायिक विद्यालय ६६.६७ प्रतिशतले लिखित र ३३.३३ प्रतिशतले लिखित र मौखिक निर्माण गर्ने गरेको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयका १०० प्रतिशतले नै लिखित र मौखिक दुवै खालका प्रश्न निर्माण गर्ने गरेको पाइयो । त्रुटी विश्लेषणको सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशतले विरलै र ६६.६७ प्रतिशतले कहिलेकाँही गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण गर्ने गरेको पाइयो भने अर्को तिर संस्थागत विद्यालयले ३३.३३ प्रतिशत कहिलेकाँही र ६६.६७ प्रतिशतले प्रायः त्रुटी विश्लेषण गर्ने गरेको पाइयो ।

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयाका विद्यार्थीहरुको गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धी बिच भिन्नता (खाडल) देखिनुका कारणहरुमा विद्यालयले परीक्षाफल विश्लेषण नगरेको, शिक्षण सामग्रीको राम्रो प्रबन्ध नभएको, कक्षाकोठा व्यवस्थापनमा कमिकमजोरी रहेको, गणित संग सम्बन्धित अतिरिक्त सन्दर्भ सामग्रीको प्रयोग नगरिएको, विद्यालय खुलाई नियमित नभएको, तल्ला कक्षाहरुमा गणित विषय अनुत्तिर्ण हुँदै आएको, विद्यार्थीको कक्षाकोठामा नियमित उपस्थिति नभएको, गणित शिक्षण सामग्रीको प्रयाग जती प्रयोग गर्नु पर्ने हो त्यती प्रयोग नगरेको, आश्यक शैक्षिक सामग्री पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध नभएको, अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको प्रयोग नगरिएको, सबै शिक्षकहरु तालिम प्राप्त नभएका तथा अन्य विषयहरुको तलनामा गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन अति उत्तम नभएको, अनुगमन र सुपरिवेक्षण संघै गर्ने नगरेको गणित विषयको परीक्षाफलहरु निरासाजनक हुनुका विभिन्न कारक तत्वहरु रहेको, सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षण बढी मात्रामा नभएको शिक्षक तथा विद्यालय प्रशासनद्वारा शैक्षणिक योजनाको उचित कार्यन्वयन नगरिएको, निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई शिक्षण शिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अंगको रूपमा नलिइएको जस्ता कारक तत्वहरु फेला परेका छन् । उक्त कारक तत्वको पहिचान गरी समस्याको न्यूनिकरण वा निराकरण गर्नका लागि सामुदायिक विद्यालयमा नियमित रूपमा विद्यालय खोल्नु पर्ने, कक्षामा शिक्षकको उपस्थिति वृद्धि गर्नुपर्ने, शिक्षकको योग्यतामा वृद्धि गर्नुपर्ने, शिक्षक सेवा आयोगलाई संवैधानिक बनाउनुपर्ने, अनुगमन र सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने, पुनरताजगी तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, परीक्षा तथा मूल्याङ्कनमा सुधार गर्नुपर्ने जस्ता सुझावहरु औल्याएका छन् ।

विषयसूची

शीर्षक	पेज नं.
अध्ययन शीर्षक	I
शोधपत्र	II
स्वघोषणा	III
सिफारिस पत्र	IV
स्वीकृति पत्र	V
कृतज्ञता ज्ञापन	VI
स्रोत सार	VII-VIII
विषयसूचि	IX-XI
तालिकासूचि	XII
संक्षिप्त शब्दावलीहरु	XIII

परिच्छेद एक: परिचय

१. परिचय	१-१३
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१-९
१.२ समस्याको कथन	९-१०
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	१०-११
१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	११
१.५ अध्ययनको औचित्य	११-१२
१.६ अध्ययनको परिसिमा	१२-१३
१.७ प्रयोग गरिएका शब्दका परिभाषाहरु	१३

परिच्छेद दुई: साहित्यको पुनरावलोकन

२. साहित्यको पुनरावलोकन	१४-१९
२.१. सैद्धान्तिक खाका	१४-१७
२.२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१७-१८
२.३. अवधारणगत खाका	१९
२.३.१. मूल्याङ्कनका साधनहरु	१९

परिच्छेद तीन: अध्ययन विधि

३. अध्ययन विधि	२०-२२
३.१ अनुसन्धानको ढाँचा	२०
३.२ जनसंख्या	२१
३.३ नमुना छनौट/आधार	२१
३.४ तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरु	२१
३.५ साधनको निर्माण	२१
३.६ साधनको वैधता	२२
३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रकृया	२२
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रकृया	२२

परिच्छेद चार: तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण

४. तथ्याङ्कको विश्लेषण, प्रस्तुतिकरण र परिणाम	२३-४४
४.१. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेषणात्मक अध्ययन	२४
४.१.१. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन उपलब्धी २०७१ को तुलना	२४-२५
४.१.२. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका सम्पूर्ण छात्र र छात्राहरुको गणित विषयको वार्षिक परीक्षा २०७१ को उपलब्धी तुलना	२६
४.१.३. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुले गणित विषयमा प्राप्त गरेको औसत उपलब्धीको विश्वसनियताको परीक्षण	२६
४.१.४. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको मध्यकको अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण	२६-२७
४.१.५. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका उत्तिर्ण विद्यार्थी र गणितमा उत्तिर्ण विद्यार्थीको तुलना	२७
४.२. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कनको तुलनात्मक विश्लेषणात्मक अध्ययन	२८-३०
४.२.१. विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरु सम्बन्धी विश्लेषण	२८
४.२.२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्राथमिकता सम्बन्धी विश्लेषण	२८
४.२.३. पोर्टफोलियोको प्रयोग सम्बन्धी प्रतिकृया	२९
४.२.४. विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि प्रश्नपत्र निर्माण सम्बन्धी विश्लेषण	२९
४.२.५. गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण सम्बन्धी विश्लेषण	३०

४.३. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको गणित विषयको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरु	३०-४०
४.३.१. विद्यालयको नियमित खुलाई सम्बन्धीको समस्या	३१
४.३.२. तल्ला कक्षाहरुमा गणित विषयमा उत्तिर्ण सम्बन्धी समस्या	३१-३२
४.३.३. विद्यार्थीको कक्षाकोठामा नियमित उपस्थिति सम्बन्धी समस्या	३२
४.३.४. गणित शिक्षण सामग्रीको प्रयोग सम्बन्धी समस्या	३२-३३
४.३.५. आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धताको सम्बन्धी समस्या	३३
४.३.६. अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको सन्दर्भमा	३४
४.३.७. विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि शिक्षक तालिम सम्बन्धी समस्या	३४-३५
४.३.८. अन्य विषयको तुलनामा गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी समस्या	३५
४.३.९. गणित विषयको अनुगमन र सुपरिवेक्षण सम्बन्धी समस्या	३६
४.३.१०. गणित विषयको परीक्षाफल निराशा हुनुको कारण सम्बन्धी समस्या	३६-३७
४.३.११. सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षण सम्बन्धी समस्या	३७
४.३.१२. वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाफल निराशाजनक हुनुका कारण सम्बन्धी समस्या	३७-३८
४.३.१३. आफ्नो पेशा प्रति इमान्दार नभएको प्रतिक्रिया	३८
४.३.१४. विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्या पहिचानको विश्लेषण	३८-४०
४.४. सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरु बारे तुलना	४०-४२
४.५. प्राप्तीहरु	४२-४४

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष तथा सुझावहरु

५. निष्कर्ष तथा सुझावहरु	४५-४८
५.१. निष्कर्ष	४५-४६
५.२. सुझावहरु	४६-४८

सन्दर्भ सामग्री

अनुसूचिहरु

तालिका सूचि

तालिका	पेज
तालिका १: वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कनको औसत उपलब्धीको तुलना	२५
तालिका २: सम्पूर्ण छात्र र छात्राहरुको उपलब्धीको तुलना	२६
तालिका ३: औसत उपलब्धीको विश्वसनियताको परीक्षण	२६
तालिका ४: सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरुको मध्यकको अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण	२७
तालिका ५: जम्मा उत्तिर्ण र गणितमा उत्तिर्ण विद्यार्थीको तुलना	२७
तालिका ६: विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरु	२८
तालिका ७: मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्राथमिकता	२८
तालिका ८: पोर्टफोलियोको प्रयोग	२९
तालिका ९: प्रश्नपत्र निर्माण	२९
तालिका १०: गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण	३०
तालिका ११: विद्यालयको खुलाईमा नियमितता	३१
तालिका १२: तल्ला कक्षाहरुमा गणित विषयमा उत्तिर्णता	३१
तालिका १३: विद्यार्थीको कक्षा उपस्थितिमा नियमितता	३२
तालिका १४: शिक्षण सामग्रीको प्रयोग	३२
तालिका १५: शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता	३३
तालिका १६: अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको प्रयोग	३४
तालिका १७: शिक्षकको तालिमको अवस्था	३४
तालिका १८: गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी मूल्याङ्कन	३५
तालिका १९: गणित विषयको अनुगमन र सुपरिवेक्षणको अवस्था	३६
तालिका २०: गणित विषयको परीक्षाफल	३६
तालिका २१: सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षण	३७

संक्षिप्त शब्दावलीहरु

संक्षिप्त शब्दहरु

प्र.अ.
 प्रा.वि.
 वि.नि.
 वि.प्र.
 स्रो.व्य.
 जि.शि.का.
 रा.यो.आ.
 वि.व्य.स.
 इ.एफ.ए.
 रा.शि.यो.आ.
 सि.डि.सि.
 रा.शि.आ.
 रा.शि.प.यो.

पूर्ण रूप

प्रधानाध्यापक
 प्राथमिक विद्यालय
 विद्यालय निरीक्षक
 विद्यालय प्रशासन
 स्रोत व्यक्ति
 जिल्ला शिक्षा कार्यलय
 राष्ट्रिय योजना आयोग
 विद्यालय व्यवस्थापन समिति
 एजुकेशन फोर अल
 राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग
 करिकुलम डेभेलोपमेन्ट सेन्टर
 राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
 राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति योजना

परिच्छेद एक

परिचय

यस परिच्छेदमा शोध कार्यको परिचय अन्तर्गत शोध अध्ययनको पृष्ठभूमि, समस्याको कथन, अध्ययनको उद्देश्य, अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको परिधिमा, प्रयोग गरिएका शब्दावलीहरूको परिभाषाहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

मूल्याङ्कनको अवधारणा चीनबाट भएको मानिए पनि मूल्याङ्कनको आधुनिक विकासको दृष्टिकोण पश्चिमी मुलुककै देन मान्नु पर्छ । हुनत मूल्याङ्कनको सुरु, विकासको धारणालाई मूल्याङ्कनको आधुनिक बदलिंदो एवं विस्तृत दृष्टिकोण संग गाँस्नु आवश्यक छ । मूल्याङ्कन दैनिक जीवनमा निरन्तर र नियमित भइरहेको हुन्छ । (श्रेष्ठ रञ्जितकार २०६४)

धेरै पहिले प्रचलनमा रहेको गुरुकुल शिक्षामा आफ्ना चेलाले आफूले दिएको ज्ञान कतिको हासिल गरे भनि मौखिक रूपमा परीक्षा लिने चलन थियो । अर्थात् आफूले पढेका पाठहरू कण्ठस्थ पारी सुनाउने गर्नु पर्थ्यो । त्यतिबेलाको मूल्याङ्कनको आधार नै मौखिक परीक्षा हुन्थ्यो । शिक्षाको अर्थ र कार्यक्षेत्र व्यापक हुँदै गएपछि कुनै पाठ घोकेर कण्ठस्थ सुनाउन सक्नुमात्र मूल्याङ्कनको आधार मानिन्थ्यो तर पनि मौखिक रूपमा परीक्षा लिने काम आज पनि तल्ला तह र माथिल्लो कक्षाहरूमा यथावत हुँदैछ । (शै.ज.वि.के. २०६० र अन्य)

कुनै पनि देशको विकासको मेरुदण्ड शिक्षा नै हो तर आज विश्वमा व्याप्त असमानता, गरिबी, भोक, रोग, अशान्ति आदि समस्याको जड शिक्षाको मूल्याङ्कन प्रणाली सही रूपमा लागु हुन नसक्नु नै हो । कुनै पनि कार्य, घटना, व्यवहार वा प्रयोगबाट प्राप्त उत्पादन वा फल नै मूल्य हो र उक्त मूल्यलाई अंकन गरि लेखाजोखा गर्नु मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कनको प्रमुख अभिप्राय निर्णय लिन नभइ सुधार, परिमार्जन र परिस्कृत गर्नु हो । मूल्याङ्कनले परिमाणात्मक लेखाजोखाका साथै गुणको समेत निर्धारण गर्दछ । कुनै पनि शैक्षिक कार्यक्रम, पाठ्यक्रमको उद्देश्य, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण विधि, शिक्षण सामग्री आदिको लेखाजोखा गर्नु नै मूल्याङ्कनको महत्व हुन्छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन शैक्षिक प्रक्रियाको एक अभिन्न अंग हो । शिक्षण सिकाईलाई दिशाबोध गर्न र शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न मूल्याङ्कनले ठूलो मद्दत गर्दछ । यिनै कुराहरूलाई ध्यान दिइ प्राथमिक तहको पाठ्यक्रम २०४९ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाई प्रकृत्यालाई सबलिकरण गर्नका निमित्त हुनेछ । (पा.वि.के. २०४९)

हाम्रो देशको सन्दर्भमा भन्नु पर्दा मूल्याङ्कनको सुरुवात धेरै वर्ष अघि देखि भएपनि यसको प्रयोग अबै सन्तोषजनक देखिंदैन । परीक्षा प्रणाली शैक्षिक क्षेत्रको एक अभिन्न अंग हो । मूल्याङ्कन प्रणालीको कमजोरीको कारणले शैक्षिकसत्रको विचैमा कक्षा छोड्ने, कक्षा दोहऱ्याउने तथा कक्षा अनियमित रूपमा उपस्थित हुने दरमा वृद्धि भई ठूलो शैक्षिक क्षति हुन गइरहेको छ जबकी सबैभन्दा बढी लगानी पनि यसै क्षेत्रमा भइरहेको छ । मूल्याङ्कनलाई सुधारात्मक मूल्याङ्कनको रूपमा नि गरिने भएकोले यसले शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूको समयमै पहिचान गरी उचित निदान गर्न आवश्यक छ । यसको सही प्रयोग गर्नसकेमा शैक्षिक क्षतिलाई समयमै

सजिलै रोक्न सकिन्छ । साथै शैक्षिक योजना कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन परिपाटीमा देखा परेका त्रुटिहरु एवं समस्याहरु पत्ता लगाई तिनीहरुको उचित निदान गरी चाहे अनुरूपको प्रतिफल प्राप्त गर्न र उद्देश्यलाई सजिलै पत्ता लगाउन सकिन्छ । आजभोलि मानिसहरुले आफ्ना बालबालिकाहरुले पुस्तकमा लेखिएका कुराहरु कत्तिको घोक्न सकेका छन्, त्यस आधारमामात्र मेरा बालबालिकाले शिक्षा हासिल गरेछन् भनेर आफ्नो धारणा बनाएका हुँदैनन् । असल बानी व्यहोरा, संसारलाई बुझ्ने दृष्टिकोण, कुनै कार्य गर्दा कत्तिको होसियारी र दक्षतापूर्वक सम्पन्न गर्न सक्छन्, त्यस आधारमा अभिभावकले शिक्षाले मेरा बालबालिकालाई राम्रो बाटोमा डोर्याएछ भन्ने धारणा जनाउँदछन् । त्यसैले शिक्षकले अभिभावकले अपेक्षा गरेका यस्ता परिवर्तनलाई परीक्षाले मात्र छुट्याउन नसक्ने भएकाले यि सबै पक्षको समग्र लेखाजोखा गर्न मूल्याङ्कनको आवश्यकता परेको हो । (शर्मा २०६५ र अन्य)

शिक्षालाई जति साँघुरो दृष्टिकोणले हेरिने गरिन्छ, मूल्याङ्कनको अर्थ समेत साँघुरो घेरामा सीमित हुनपुग्छ । नयाँ शिक्षा योजना भन्दा अगाडि पाठ्यक्रमको अवधारणा र महत्व समेत प्रष्ट रूपमा आइनसकेको सन्दर्भमा सरकारद्वारा स्वीकृत पाठ्यपुस्तकको कुराहरु कण्ठस्थ पार्नु, पाठशालामा धार्मिक ग्रन्थहरु कण्ठ गर्नु र केहि गणितीय समस्याहरु हल गर्न सक्नु, गुरुकहाँ बसेर उनको राम्ररी सेवा गरी गीता कण्ठ पार्नु, अन्य धार्मिक पाठ र श्लोकहरु कण्ठ पार्नु नै राम्रो शिक्षा प्राप्त गर्नु हो भन्ने मानिन्थ्यो । यी नै कुराहरु कण्ठ पार्न सक्थे वा सकेन, परीक्षामा सहि उत्तर लेख्यो वा लेखेन भन्ने आधारमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिन्थ्यो । त्यतिबेला विद्यार्थीलाई सारासर पढाई सकेपछि अन्तिमको परीक्षाले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि पत्तालागाई हाल्छ भन्ने मान्यता थियो । यसले गर्दा विद्यार्थीले आफ्ना कमिकमजोरी सुधारने मौका पाउँदैन थिए । विद्यार्थीको कण्ठस्थ घोक्ने बानी थियो । यसरी कण्ठस्थ घोकेर सिकेका कुराहरुबाट मानव शिक्षाले राखेका उद्देश्य पुरा हुन सम्भव पनि थिएन । त्यतिबेला परीक्षानै मूल्याङ्कनको रूपमा थियो । जब शिक्षालाई व्यापक अर्थमा हेरिन थालियो मूल्याङ्कनलाई पनि परीक्षाको साँघुरो घेराबाट माथि उठाइयो । शिक्षाले व्यक्तिको धारणा, सीप, बानीको विकास गर्नु मात्र नभइ उसको भावना, सोचाई शक्ति, सामाजिक अनुकूलतामा समायोजन गर्न सक्ने क्षमताको विकास गरी उसको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । यसरी शिक्षाले व्यक्तिको सर्वाङ्गीण विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकाले मूल्याङ्कनका सन्दर्भमा पनि यसको भूमिकालाई व्यापक रूपमा लिइएको छ । वर्तमान सन्दर्भमा शिक्षा दर्शनले व्यक्तिको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, संवेगात्मक, समाजिक र भावनात्मक व्यवहारिक पक्षको विकासमा जोड दिएको छ । यसैले शिक्षामा के कस्ता उद्देश्यहरु राखिएका छन् भन्नु भन्दा पनि व्यक्तिको यि विविध पक्षमा के कति शैक्षिक उपलब्धिहरु हासिल भए भनि पत्ता लगाउनु बढी महत्वपूर्ण र गहन कार्य हुन गएको छ । वि.सं. २०२८ सालमा नयाँ शिक्षा योजना लागु भए पछि प्राथमिक शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरु निर्धारण गरिए । पाठ्यक्रममा प्राथमिक विद्यालयमा पठनपाठन हुने पाठ्यांशहरुको विषयगत उद्देश्यहरु पनि स्पष्ट संग उल्लेख गरिए । यसले गर्दा निर्देशित लक्ष्य अनुसार विद्यार्थीले सिकाइ उपलब्धिहरु हासिल गरे वा गरेनन् भनि लेखाजोखा गर्न एउटा बृहत आधार तयार भयो । यसबाट शिक्षकले विद्यार्थीको प्रगति थाहा पाउन परीक्षा बाहेक मूल्याङ्कनका अन्य साधनहरुको पनि प्रयोग गर्नु पर्यो । यसले विद्यार्थीको ज्ञान पक्षलाई मात्र नहेरी उसको व्यवहार, आचरण, संवेगनात्मक, भावनात्मक, शारीरिक पक्षमा समेत के के कति परिवर्तन आयो भनि लेखाजोखा गर्न सक्ने आधार तयार भयो । (लम्साल, पौडेल, चापागाई)

हाम्रो देशको विद्यालयहरूले प्रचलनमा ल्याएका मूल्याङ्कनका साधनहरूमा परीक्षा प्रणाली, कक्षाकार्य, गृहकार्य, एकाइ परीक्षा, त्रैमासिक, अर्ध-वार्षिक परीक्षा, हाजिरिजवाफ, अवलोकन आदी पर्दछन् । संचित अभिलेख, व्यक्तिगत अभिलेख, घटनावृत्त अभिलेख, थाहा नदिइ गरिने मूल्याङ्कन प्रणालीमा शिक्षकले विद्यार्थीले हासिल गरेका सिकाइ उपलब्धि, अधिक रूपमा लिएको लिखित परीक्षाहरू, गृहकार्य एवं प्रयोगात्मक कार्यको उपलब्धिलाई क, ख, ग श्रेणीमा लेखाजोखा गरी उक्त लेखाजोखाबाट कक्षा उन्नतिको आधार मानिन्छ । स-साना कक्षाहरूमा विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि, बानी, व्यहोरा, क्रियाकलाप वा घटनाको अभिलेख राखिन्छ । साथै गृहकार्य, कक्षा कार्य, हाजिरिजवाफ प्रतियोगिता, हिज्जे प्रतियोगिता आदिबाट प्राप्त उपलब्धिको आधारमा विद्यार्थीको कमिकमजोरी र असफलताको कारण पत्ता लगाई समयमै आवश्यक सरसल्लाह दिई पृष्ठपोषण प्रदान गरी सुधारका तरिकाहरू अपनाई पछी हुने क्षति रोक्न सकिन्छ । मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्न समय-समयमा विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् तर यसलाई सबै ठाउँमा समान रूपमा लागु गर्न सकिएको छैन ।

रा.शि.प.यो २०२८ ले सर्वप्रथम आन्तरिक मूल्याङ्कन लागु गरी मूल्याङ्कनको जग हालने काम गर्यो । यसले विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि चार ओटा योजनाहरू अघि सारेको थियो ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था, निरन्तर मूल्याङ्कन, विश्वसनिय, साधानको प्रयोग, विकेन्द्रकृत मूल्याङ्कन, पाठ्यक्रम सुधार आदी ।

(ख) प्रत्येक विद्यार्थीको प्रगति विवरणको व्यवस्था ।

(ग) व्यवस्थित रूपमा प्रश्नपत्र लेखन र उत्तरपुस्तिका परीक्षण ।

(घ) तहगत अन्तिम परीक्षाको व्यवस्थाको व्यवस्थापन (पराजुली र अधिकारी, २०६३)

देश, काल, परिस्थिति, समाज को आवश्यकता, शिक्षाको बदलिंदो परिवेश आदिले मूल्याङ्कनको धारणा र प्रयोगमा पनि परिमार्जन भइरहेको छ । मूल्याङ्कन प्रक्रियाले जन्मने नयाँ नयाँ समस्याको स्वरूप अनुसार समायोजन गर्दै समय सापेक्ष परिवर्तन भइरहेको वास्तविकता छ । पहिले मूल्याङ्कनको आधार विषयगत थियो जहाँ कति घोकेर पढ्न र लेख्न सक्छ, त्यसलाई 'पेपर एण्ड पेन्सिल टेस्ट' को रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलन थियो । परम्परागत मूल्याङ्कन पद्धतिले व्यक्तिको सर्वतोमुखी पक्षको सहि मूल्याङ्कन गर्न नसक्ने भएकाले नै मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार भएको हुनु पर्छ । सही लेखाजोखा गर्ने क्रममा लिखित, मौखिक एवं प्रयोगात्मक परीक्षा अपनाउन सकिन्छ । आजको परिवेशमा विद्यार्थीको शारीरिक, मानसिक, व्यवहारिक, सामाजिक, नैतिक, चारित्रिक, भावनात्मक, सम्वेगनात्मक, शैक्षिक, आर्थिक आदी पक्षको प्रभावकारी ढंगले मूल्याङ्कन गर्न, उपलब्धी जाँच गर्न, मूल्याङ्कनका नयाँ नयाँ तौरतरिका एवं प्रविधिहरूको विकास एवं विस्तार भएको छ । उद्देश्य अनुसारको क्रियाकलाप र सो अनुसार उपलब्धी हासिल भए नभएको लेखाजोखा गर्न मूल्याङ्कन पद्धतिमा आधुनिक धारणाको विकास र विस्तार भएको वास्तविकता छ । (पराजुली र अधिकारी २०६३)

वि.सं. २०५४ मा उच्च शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनमा कक्षा तीन सम्मको शिक्षामा उदारता कक्षोन्नति गर्ने गरी निरन्तर रूपमा मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गर्न जोड दिएको छ । अविकसित देशहरूमा कक्षा एक मा भर्ना

भएका विद्यार्थीहरू मध्ये करिब ४० प्रतिशत विद्यार्थीहरू मात्र कक्षा ५ मा पुग्दछन् । बाँकी ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरू कक्षा १, २ मानै विद्यालय छाडेर जान्छन् । (निरन्तर मूल्याङ्कन पुस्तिका २०५९) त्यस्तै इ.एफ.ए. ग्लोबल कार्ड २००२ अनुसार राष्ट्रिय योजना आयोगको नवौं पञ्चवर्षिय योजना देखि विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन गर्न निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गरिएको छ । यसको निमित्त सन १९९७ मा परीक्षणको रूपमा दोस्रो चरणमा सन १९९९-२००४ सम्ममा अनिवार्य तथा प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम लागु गरिएका जिल्लाहरू इलाम, चितवन, स्याङ्गा, सुर्खेत र कञ्चनपुरमा लागु गरिएको कुरा निरान्तर मूल्याङ्कन पुस्तिका २०४९ मा उल्लेख गरिएको छ । (शै.ज.वि.के.)

प्राथमिक तह शिक्षाको आधारभूत तह हो । यसले भविष्यका नागरिकहरू कस्ता हुनेछन् भन्ने कुराको आधार प्रदान गर्दछ । नेपालमा हालको शिक्षा प्रणाली अनुसार कक्षा एक देखि पाँच सम्मको शिक्षालाई प्राथमिक शिक्षा मानिएको छ । प्राथमिक तहमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिले बालबालिकाहरूलाई मानसिक रूपमा नकारात्मक असर पुगेको देखिन्छ । त्यसैले यस तहमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिलाई विशेष जोड दिनु पर्दछ । विद्यार्थीको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन भन्ने गरिएको छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई किन निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनियो भन्ने सन्दर्भमा निर्णयात्मक तथा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई एक ठाउँमा राखेर बनाउन उपयुक्त हुन्छ । साधारण अर्थमा विद्यार्थीको सिकाईका बारेमा जानकारी लिनेकाम विद्यार्थी मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीका बारेमा निर्णय लिन र विद्यार्थीमा पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका उद्देश्य पूरा गराउन विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिन्छ । विद्यार्थीको बारेमा निर्णय लिन गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक र पाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सिकाई उद्देश्य पूरा गराउन गरिने मूल्याङ्कनलाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । (पा.वि.के. २०६७)

मूल्याङ्कन मानव जीवनको गर्भधारण देखि मृत्यु पर्यन्त चलिनै रहेको हुन्छ । मानव कहिले गर्भधारण भयो, कुन बेला जन्म्यो, जन्मदाँ उसको तापक्रम, तौल, रक्तचाप, कति थियो जस्ता कुराहरूको मापन शुरुभै हाँदछन् । क्रमशः हुकँदै जाँदाखेरी मर्ने र मरिसकेपश्चातः पनि सफलता, असफलता, गुण, अवगुण आदीको लेखाजोखा निरन्तर भई रहेको हुन्छ । दैनिक क्रियाकलापहरू आम्दानी, खर्च, बस्दा, काम गर्दा, खाना खाँदा, यात्रा गर्दा, आदी सामान्य कार्यहरूमा समेत निरन्तर मूल्याङ्कन भई रहेको हुन्छ । जुन प्रत्यक्ष होस वा परोक्ष होस । (श्रेष्ठ, २०६४)

विद्यार्थी मूल्याङ्कन शैक्षिक प्रक्रियाको एक अभिन्न अंग हो । शिक्षण सिकाईलाई दिशाबोध गर्न र शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न मूल्याङ्कनले ठूलो मद्दत गर्दछ । यिनै कुराहरूलाई ध्यान दिई प्राथमिक तहको पाठ्यक्रम २०४९ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई सबलिकरण गर्नका निमित्त हुनेछ भन्ने धारणा लिई यस सम्बन्धमा निम्न लिखित प्रक्रिया अपनाईन्छ :

१) प्राथमिक तहमा औपचारिक एवं अनौपचारिक मूल्याङ्कन हुने छ र विद्यार्थी मूल्याङ्कन नियमित रूपमा हुने छ ।

२) विद्यार्थीको प्रगति विवरण शिक्षक, अभिभावक र विद्यालय प्रशासनमा बढी आदान प्रदान गरिने छ ।

- । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई सकेसम्म विकेन्द्रकृत गरिने छ ।
- । तहगत गुणस्तर कायम गर्न प्राथमिक तहको अन्त्यमा जिल्लागत विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
(स्रोत: सिकाई प्रक्रिया तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम पुस्तिका २०६०)

प्राथमिक शिक्षाको उद्देश्य

नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षा आयोग द्वारा निर्दिष्ट शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरूलाई ध्यानमा राखी प्राथमिक शिक्षाका मूलभूत उद्देश्यहरू निर्धारण गरेका छन् जुन यस प्रकार रहेको छन् :

- क) शिक्षालाई बालकेन्द्रित गरी बालबालिकाहरूको अन्तरनिहित क्षमताको विकास गर्ने ।
- ख) दैनिक व्यवहारमा आईपर्ने साधारण लेखाइपढाई र हिसाब सम्बन्धी सीप विकास गर्ने ।
- ग) जीवनोपयोगी मूल्य, मान्यता र आस्थाहरूको सम्बर्धन गर्ने ।
- घ) इमान्दारिता, स्वावलम्बन र श्रमशिलता जस्ता गुणहरूको विकास गर्ने ।
- ङ) नागरिक वैज्ञानिक तथा वातावरणिय चेतनाको विकास गर्ने ।

गणितको परिभाषा

मानव सभ्यताको विकासक्रम संगसंगै गणितको प्रयोग दिनानुदिन विस्तारित हुँदै आएको छ । प्राचिन कालमा गणितलाई गणना गर्ने शास्त्रको रूपमा लिइन्थ्यो । मध्यकालमा आइपुग्दा गणितिय संरचनाहरूको संयोजन र विश्लेषणको रूपमा अगाडी आयो । आधुनिक काल सम्म आइपुग्दा गणितलाई ज्यादै व्यापक र उपयोगि साधनको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । विभिन्न शिक्षाविद तथा गणित्यग्यहरूले गणितलाई विभिन्न दृष्टिकोणले परिभाषित गर्ने गरिएको पाइन्छ । तल केही परिभाषाहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

रोजर बेकनका अनुसार “गणित सबै प्रकारका विज्ञानहरूको प्रवेशद्वार र तालाचाबी हो ।”

आइन्स्टाइनका अनुसार “मानव मष्तिस्कको एउटा स्वतन्त्र खोज/अन्वेषण गणित हो ।”

अक्सफोर्ड डिक्सनेरीमा उल्लेख भए अनुसार “गणित हाम्रा वरिपरीका स्थान र संख्याको विज्ञान हो ।” (स्रोत: आधिकारी र अधिकारी, २०६०)

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय

२०४६ सालको उच्च शिक्षा ऐन, राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ को प्रतिवेदनबाट शिक्षामा निजी क्षेत्रलाई सहभागी गराउँदै शिक्षामा व्यापारिकरणको सुरुवात गरिएको हो । २०४६ सालको जनआन्दोलन पछि प्रजातन्त्र पून-स्थापना पछि नेपालमा शिक्षाका बाटाहरू फराकिला हुँदै गए शैक्षिक रफ्तार बढ्दै गयो । निजी लगानिकर्ताले शिक्षालाई पूर्ण व्यावसायिक बनाए ।

सामुदायिक विद्यालय नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान पाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय हो भने संस्थागत विद्यालय नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान नपाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त

विद्यालय हो । सातौँ संसोधनले सार्वजनिक विद्यालयलाई सामुदायिक र निजीलाई संस्थागत विद्यालय भनि वर्गीकरण गरेको छ । दुवै प्रकारका विद्यालयहरूको स्थापना र संचालनमा अनुमति र स्वीकृति लिनु पर्ने व्यवस्था छ । (शै.ज.वि.के. २०६०)

मूल्याङ्कनको परिभाषा

मूल्याङ्कन बिनाको शिक्षाक्षेत्र अधुरोमात्र हुनेहैन, अपाङ्ग नै हुन जान्छ । शिक्षाको मूल उद्देश्य परिवर्तन ल्याउनु हो । मानव र सम्पूर्ण विश्वमा अग्रगामी परिवर्तन ल्याउनु शिक्षाको मूल उद्देश्य हो । यस उद्देश्य पूर्तिकालागि कहाँ, कति, के, परिवर्तन आइसकेको छ, आउँदै छ र आउनेवाला छ, भनेर समग्र पक्षको लेखाजोखा गरि निर्णय दिनेकाम मूल्याङ्कनले गर्दछ । मूल्याङ्कनले गर्ने कार्य समेत अवस्था अनुसार परिवर्तन हुनेहुनाले

मूल्याङ्कनको परिभाषा विभिन्न शिक्षाविद र विद्वानहरूले फरक ढंगबाट दिइएको पाइन्छ । यहाँ केही विद्वानहरूले दिएका मूल्याङ्कनका परिभाषाहरू उल्लेख गरिएको छ ।

“ मूल्याङ्कन निर्णय गर्नलाई सूचना प्रदान गर्ने विज्ञान हो ।” इस्टफेलेविम

“ मूल्याङ्कनकर्ताबाट कुनै पनि वस्तुको मूल्य निर्धारण गर्ने प्रकृत्यालाई मूल्याङ्कन भनिन्छ ।” गुड

“शिक्षाको कुनै एउटा पक्षका उद्देश्यहरू पहिचान र ति उद्देश्यहरू कुन मात्रामा उपलब्ध भए भनेर मूल्य निर्धारण गर्ने एउटा पूर्ण प्रकृत्यानै मूल्याङ्कन हो ।” थर्नडाइक र हेगन

“विद्यार्थीहरूले प्राप्त गरेका शैक्षिक उद्देश्यहरूको मात्रा निश्चित गर्ने एउटा विशिष्ट प्रकृत्यालाई मूल्याङ्कन भन्न सकिन्छ ।” ग्रीलुन्ड

यसरी फरक फरक ढंगबाट मूल्याङ्कनलाई व्याख्या गरिएको भएता पनि सबै परिभाषाको आशय र मर्म एउटै देखिन्छ । कुनै पनि कार्यक्रमलाई के कस्तो अवस्थामा छ भनेर हेर्नु अथावा कार्यक्रमबाट के कस्ता उपलब्धीहरू हासिल भए भनेर लेखाजोखा गर्ने प्रकृत्या मूल्याङ्कन हो । माथिका परिभाषाहरूमा जुनसुकै रूपमा व्याख्या गरेपनि सबैले मूल्याङ्कनलाई एउटा प्रकृत्याको रूपमा मानेका छन् । मूल्याङ्कन स्वैच्छिक कार्यक्रमको सम्पूर्ण प्रकृत्याको एउटा महत्वपूर्ण चरण हो । मूल्याङ्कनको लागि हामी कहिलेकाँही मापन गछौँ र मापनको आधारबाट मूल्याङ्कन गछौँ । शैक्षिक प्रकृत्यामा प्रयोगमा आइरहने मूल्याङ्कनले हामीलाई निम्न प्रश्नहरूको उत्तर दिन सक्दछ :

क) शैक्षिक उद्देश्य प्राप्त गर्ने दिशामा शिक्षकहरू कतिको सफल छन् ?

ख) शिक्षकको अध्यापन विधि कतिको प्रभावकारी छ ?

ग) विद्यार्थीहरूका बानी व्यहोरा अपेक्षित रूपमा बदलिएका छन् ?

घ) पाठ्यक्रम कतिको प्रभावकारी छ ?

यस प्रकार मूल्याङ्कनको क्षेत्र विद्यार्थीले परीक्षामा उत्तीर्ण हुनु र नहुनु संगमात्र छैन । यसले त शैक्षिक प्रकृया भित्र संलग्न सम्पूर्ण पक्षहरूको लेखाजोखा गरी तिनीहरूको प्रभावकारिता, उपयोगिता, उत्पादनशिलता आदिका बारेमा निर्णय लिनलाई सहयोग पुर्याउँछ ।

मूल्याङ्कनका कार्यहरू

क) शैक्षणिक कार्य

ख) पथप्रदर्शनका कार्यहरू

ग) प्रशासनिक कार्यहरू

शैक्षणिक कार्यहरू अन्तर्गत विद्यार्थीहरूको क्षमता, उपलब्धी स्तर छुट्याउने, प्रतिभासाली र मन्द छुट्याउने, अड्क दिने, उत्तीर्ण-अनुत्तीर्ण छुट्याउने, व्यक्तिगत भिन्नता पत्ता लगाउने, प्रतिस्पर्धाको भावना स्वस्थ रूपमा जागृत गराउने, शिक्षकलाई कृयाकलाप अर्थपूर्ण र उद्देश्य स्पष्ट बनाउन सहयोग गर्ने जस्ता पक्षका कार्यहरू पर्दछन् ।

पथप्रदर्शन कार्यहरू अन्तर्गत विद्यार्थीको स्तर, विशेषता, क्षमता, कमजोरी रहेका पक्षहरू, रुची र समूह निर्धारण गर्दा समूह समूह मा राखिनुपर्ने विद्यार्थीहरू जस्ता पक्षहरूमा मूल्याङ्कनले जानकारी गराउँछ र बालकको सर्वाङ्गीण विकासकालागि गर्नु पर्ने आगामि शैक्षिक सुधारका पक्षमा पथप्रदर्शन गर्दछ ।

प्रशासनिक कार्य अन्तर्गत विद्यार्थीहरूको प्रगति र सिकाई उपलब्धीहरूलाई व्यवस्थित तथ्याङ्क को रूपमा संचित गर्ने, विद्यार्थीको योग्यता तथा चरित्र सम्बन्धी प्रमाणपत्र दिने, स्थानान्तरण तथा अभिलेख प्रदान गर्ने, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कन प्रविधिको लेखाजोखा, विद्यालयको गुणस्तरिय सुधार गर्नुपर्ने, बालकको निदानात्मक मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता पक्षहरूमा जानकारी गराउँछ । प्रशासनिक कार्यहरू अन्तर्गत विषयवस्तुहरूले मूख्यतः विद्यार्थीको रेकर्ड तथा विद्यालयका शैक्षिक व्यवस्थापन जस्ता पक्षहरूमा मागदर्शन र अभिलेख प्रदान गर्दछ ।

मूल्याङ्कनका प्रकारहरू

शैक्षिक क्षेत्रका विविध पक्षहरूको लेखाजोखा गर्ने सम्पूर्ण कार्यक्रम मूल्याङ्कन हो । तर यसले गर्ने कार्य प्रकृति अनुसार यसलाई मुख्य दुइ प्रकारमा बाँडिएको छ :

क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

यो शिक्षण प्रकृत्यामा अत्यन्त प्रभावकारी र महत्वपूर्ण मूल्याङ्कन हो । शिक्षण सिकाइ प्रकृया चलिरहँदा वा ति प्रकृयाहरू समाप्त हुनसाथ विद्यार्थीमा के कस्ता सिकाइ उपलब्धीहरू हासिल भए भनि लेखाजोखा गर्नु पर्दछ । यसले गर्दा शिक्षण सिकाइ प्रकृत्यामा रहेका सवल र कमजोर पक्षहरू, शिक्षण विधि र सामग्रीका विविध पक्षहरू विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धीको स्थिति आदि पत्ता लगाउन सकिन्छ । सुधार गरेर जानु पर्ने भएपनि तत्काल सुधारको बाटो पहिल्याएर अपेक्षित सफलता हासिल गर्न सकिन्छ । यसैकारणले शिक्षण सिकाइ प्रकृया चलिरहँदा विद्यार्थीको सुधारात्मक पक्षलाई जोड दिने उद्देश्यले गरिएको मूल्याङ्कन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन हो । यस मूल्याङ्कनबाट विद्यार्थीलाई पृष्ठपोषण प्राप्त हुन्छ, विद्यार्थीले सुधने मौका पाउँछन्, शिक्षकले अ, विद्यार्थीले सुधने मौका पाउँछन्, शिक्षकले आफ्नो कामको समिक्षा गरी अग्रगतिको परिवर्तनमूखी कृयाकलाप संचालन गर्न सक्दछन्

। यो मूल्याङ्कन अनौपचारिक विधिबाट गर्न सकिन्छ । जुनसुकै बेला र जति पटक पनि गर्न सकिन्छ । सेरिडको प्रतिवेदनमा पनि सह-कृयाकलाप र अतिरिक्त कृयाकलापलाई विद्यार्थीहरूको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको प्रभावकारी साधनको रूपमा लिइएको पाइयो ।

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ ले व्यवस्था गरेको अनौपचारिक मूल्याङ्कनको अवधारणा अनुसार शिक्षा मन्त्रालयले वि.सं. २०५७ मा इलाम, चितवन, स्याङ्जा र कञ्चनपुरमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग सुरु गर्यो जुन कक्षा एक बाट क्रमशः सुरु गरिएको थियो । यस प्रणाली अनुसार छुट्टै परीक्षा नलिइ विद्यार्थी प्रगतिको आधारमा उदारकक्षोन्नतीको व्यवस्था गरिएको थियो । यस्तो प्रगति निम्नानुसार कार्यसञ्चयिका (पोर्टफोलियो) मा राख्ने व्यवस्था गरिएको थियो र त्यसको आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था थियो ।

ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको निश्चित समयमा विद्यार्थीमा के कति शैक्षिक उपलब्धीहरू हासिल भयो वा के कस्तो व्यवहारिक परिवर्तन भयो भनेर निर्णय दिनका लागि गरिने मूल्याङ्कन निर्णयात्मक मूल्याङ्कन हो । यो शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा विशेष गरी प्रयोग हुन्छ । यसले विद्यार्थी तथा शिक्षक दुवैको निश्चित समयको शिक्षण सिकाइ कार्यको परिणामको लेखाजोखा गर्दछ । कुनै पाठ्यविषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा उत्तिर्ण र अनुत्तिर्ण छुट्टयाउने वा श्रेणी निर्धारण गर्नु, निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको विशेषता हो । शैक्षिक उद्देश्यमा आधारित शिक्षक निर्मित उपलब्धी परीक्षा, स्तरयुक्त परीक्षा, मौखिक तथा प्रयोगात्मक परीक्षा जस्ता अन्तिम परीक्षाहरू यसका साधन हुन् । यसले पाठ्याशं र उद्देश्यहरूको उपयुक्तता एवं शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको प्रभावकारीताको निर्णयमा समेत माद्दत गर्दछ । मुख्यतः कक्षा वृद्धि तथा प्रमाणपत्र प्राप्त गर्न निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको प्रयोग गरिन्छ ।

मूल्याङ्कन नतिजाको उपयोग

वास्तवमा मूल्याङ्कन नतिजाको माध्यमद्वारा बालबालिकाहरूको मात्र नभई मूलुककै शैक्षिक स्थितिको समिक्षा सहज हुन्छ । उदाहरणको रूपमा एस.एल.सि. परीक्षाको नतिजालाई लिने हो भने सुधार गर्नुपर्ने धेरै ठाउँहरू रहेको पाइन्छ । परीक्षा प्रणाली, प्रश्नपत्र निर्माण, प्रश्नपत्रको परीक्षण, अंक प्रदान गर्ने जस्ता विविध पक्षमा तथा नेपालको वर्तमान माध्यमिक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका बारेमा पनि विभिन्न कोणबाट अध्ययन गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । अतः मूल्याङ्कन नतिजाको उपयोगले शिक्षाविद्ध, शिक्षा प्रशासक, शिक्षक, विद्यार्थी लगायत सम्बन्धीत सबै सरोकारवालाहरूलाई भविष्य दृष्टि प्रदान गर्दछ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली

प्राथमिक शिक्षाको गुणात्मक विकास गरी सम्पूर्ण बालबालिकाहरूलाई प्राथमिक शिक्षा उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारको नीति अनुरूप विभिन्न प्रयासहरू भइरहेका छन् । तर पनि प्राथमिक शिक्षाको गुणात्मक पक्ष सन्तोसजनक हुन सकेको छैन । प्राथमिक शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरू विद्यालय भर्ना भएका छैनन् ।

विद्यालयाभ्यां भर्ना भएका विद्यार्थीहरू मध्ये पनि विचैमा विद्यालय छाड्ने र अनुत्तिर्ण भई कक्षा दोहोर्नाउनेको संख्या उल्लेखनिय भएकाले यो समस्या राष्ट्रका सामु जटिल, चुनौति का रूपमा उभिएको छ । अतः यस कुरालाई सरकारले नवौं पञ्चवर्षिय योजनामा 'प्राथमिक तहको कक्षा एक देखि तीन सम्म उदार उतिर्ण नीति समबन्धमा विस्तृत अध्ययन अगुवा कार्यक्रमको रूपमा केही स्थानहरूमा परीक्षण गरिनेछ ।' भन्ने व्यहोरा उल्लेख गरेको छ । जसलाई कार्यरूप दिन नेपाल सरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका माध्यम द्वारा शैक्षिक सत्र २०५७/०५८ देखि उदार कक्षोन्तीको नीति लागु गर्ने कार्यक्रम राखेको छ ।

१.२ समस्याको कथन

शिक्षकले कक्षामा जति मेहेनत गरी परिश्रम गरेर पढाएपनि यदि विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुरा सिक्न सकेनन भने शिक्षकले पढाएको मानिदैन, कराएको मात्र मानिन्छ । यसैले शिक्षकले पढाउँदा परीश्रममा लैजाने हो भने आफूले पढाएको कुरा विद्यार्थीले सिके सिकेनन भनि बारम्बार मूल्याङ्कन गर्नु पर्छ । शिक्षक आफै परिवर्तन भएर प्रस्तुत हुन र विद्यार्थीले पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न समेत मूल्याङ्कनले सहयोग गर्दछ ।

आज दैनिक क्रियाकलापमा मात्र मूल्याङ्कन सिमित छैन । यो ज्यादै फराकिलो भएको छ । उच्च स्तरको वैज्ञानिक कार्य पनि मापन बिना असम्भव भएको छ । भौतिक विज्ञान, चिकित्सा विज्ञान, मनोविज्ञान, कृषि र वन विज्ञान, मानव शरीर विज्ञान, कम्प्युटर विज्ञान, सामाजिक विज्ञान, राजनीति विज्ञान, आदि क्षेत्रमा समेत मूल्याङ्कन व्यापक र विस्तार भएको छ । मूल्याङ्कन कहाँ कहाँ प्रयोग हुन्छ भन्न भन्दा पनि कहाँ कहाँ प्रयोग हुँदैन भन्नु पर्ने भइसकेको छ । आजको वैज्ञानिक भनिने बदलिंदो युगमा त भन मूल्याङ्कनको क्षेत्र भन व्यापक बन्दै गइरहेको छ । त्यसैले यस अवस्थामा निजी लगानीकर्ताले शिक्षालाई पूर्ण व्यवसायिक बनाई साक्षरताको प्रतिशत एकाएक बढियो । यो एक प्रकारको राम्रो उपलब्धी मानिएता पनि अर्को तर्फ शिक्षा गुणस्तर रहित बेरोजगारी बढाउने र शिक्षित बेरोजगार विदेश पलायन हुने क्रम निरन्तर बढी नै रहेको छ । निजी क्षेत्रको शिक्षाले प्रतिभा पलायन गराएर राष्ट्र दिर्घकालिन समस्यामा भोसिएको छ । यसबाट मुक्त गराउनको लागि सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको प्राथमिक तहको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अन्तर्गत गणित विषयलाई छनौट गरिएको छ । यस अनुसन्धानले देहायका उल्लेखित बुँदाहरूलाई समस्याको रूपमा लिएको छः

- क) गणित विषयका राम्रा प्रश्नहरू कसरी निमार्ण गर्ने
- ख) गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण कसरी गर्ने ?
- ग) मूल्याङ्कनका प्रमुख साधनहरू के के हुन् ? कसरी प्रयोग भइरहेका छन् ?
- घ) पोर्टफोलियो परीक्षा प्रणालीको व्यवस्था छ कि छैन ?
- ङ) आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान, सिप अभिवृद्धीको विकास गरिएको छ कि छैन ?
- च) विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई स-शक्त एवं प्रभावकारी कसरी बनाउन सकिन्छ ?
- छ) शैक्षणिक पद्धतिमा देखिएका कमिकमजोरीलाई कसरी न्यून गर्न सकिन्छ ?

- ज) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरु के के छन् ?
- झ) विद्यार्थीका कुन कुन पक्षको मूल्याङ्कन भइरहेको छ ?
- ञ) सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कन कतिको फरक छ ?
- ट) पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको गणितको सिकाई उपलब्धीहरु पूरा गरिएको छन् वा छैनन् ?
- ठ) उद्देश्य र मूल्याङ्कनको बिचको सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?
- ड) विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी के कस्ता नीति र अभ्यासहरु भइरहेको छन् ? आदी

यिनै प्रश्नहरुको समाधान खोजीका लागि 'सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको अवस्था' शीर्षक राखी अध्ययन अनुसन्धान गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्य गर्नु भन्दा पहिले उद्देश्य तय गरिनु पर्दछ । त्यसैले यो प्रतिवेदन तयार गर्नको लागि निम्न उद्देश्यहरु राखिएका छन् :

- क) वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलना गर्ने ।
- ख) वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको तुलनात्मक अध्ययन गर्न ।
- ग) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरु पत्ता लगाई समाधानका उपायहरु प्रस्तुत गर्न ।
- घ) सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरु बारे तुलना गर्न ।

१.४. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु

- क) गणित विषयमा विद्यार्थीको उपलब्धी के कस्तो रहेछ ?
- ख) गणित विषयका राम्रा प्रश्नहरु कसरी निर्माण भइरहेका रहेछन् ?
- ग) गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण कसरी भइरहेको रहेछ ?
- घ) गणित विषयको प्रश्नपत्रको विश्वसनियता र वैधता कसरी निर्धारण गर्ने गरेको रहेछ ?
- ड) आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान सिप अभिवृद्धीको विकास के कस्तो भइरहेको रहेछ ?
- च) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने साधनहरु के के रहेछन् ?
- छ) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने तरिकाहरु के कस्ता रहेछन् ?
- ज) विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रकृया कसरी भइरहेको छ ?

भ) गणित विषयको कपि परीक्षण तथा परीक्षाफल कसरी तयार गरिंदो रहेछ ?

ब) सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयहरुका राम्रा पक्षहरु के के रहेछन् ? आदी ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

यस अध्ययनको प्राप्तिले यस विषय वा समस्या संग सरोकारवाला शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, क्षे.शि.नि. , जि.शि.का., पाठ्यक्रम निर्माणकर्ता, नीति निर्माणकर्ता, योजनाकार, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालय प्रशासन, गणित विषय शिक्षक, अन्य शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीहरु समेतकालागि उपयोगि हुनेछ । यस अध्ययनमा टड्कारा समस्याहरु, समस्याका कारणहरु पहिचान र यकिन गरिने छ जसबाट सम्बन्धित सरोकारवालालाई समस्या न्यूनिकरण वा समाधानमा यस अध्ययनले मद्दत गर्नेछ ।

प्राथमिक तहको शिक्षालाई सर्वसुलभ र निशुल्क बनाउने दृष्टिकोणले नेपाल सरकारले प्रयास गरिरहेको छ । प्राथमिक तहमा विद्यार्थीहरु कक्षा छाड्ने, अनियमित हुने, कक्षा दोहोच्याउने जस्ता समस्याहरु वर्तमान शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका ज्वलन्त उदाहरणहरु हुन् । शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका यस्ता समस्याहरु समाधान गरी प्रभावकारी एवं गुणस्तरीय सिकाईकालागि तत्कालिन सरकारले नेपालमा शिक्षा नायक रा.शि.यो.आ. को प्रतिवेदन २०११ देखि नै निक्कै जोड दिदै आएकोमा हाल नेपाल सरकारले पनि त्यसलाई निरन्तरता दिन प्रा.वि. तहको कक्षा पाँच सम्म विद्यार्थी मूल्याङ्कन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गरेको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी रुपमा लागु गर्न यो अध्ययन महत्वपूर्ण छ । यस अध्ययनको औचित्य निम्न अनुसार रहेका छन् :

क) विद्यार्थीको उपलब्धी र व्यवहारमा भएको परिवर्तनको लेखाजोखा गर्न ।

ख) गणित विषयका राम्रा प्रश्नहरुको निर्माण गर्न ।

ग) गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण गर्न ।

घ) मूल्याङ्कनका साधन र त्यसको प्रयोग गर्न ।

ङ) गणित विषयको प्रश्नपत्रको विश्वसनियता र वैधता निर्धारण गर्न ।

च) पोर्टफोलियो परीक्षा प्रणालीको व्यवस्था गर्न ।

छ) आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान सिप र अभिवृद्धीको विकास गर्न ।

ज) विद्यार्थीलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्न एवं उचित मार्ग निर्देशन दिन ।

झ) विद्यार्थीको सही मूल्याङ्कनबाट निजको अभिभावक, शिक्षक, प्रशासक, पाठ्यक्रमविद आदिको कार्य र जिम्मेवारी पूरा गर्न आवश्यक मार्गनिर्देशन गर्न ।

ञ) शैक्षिक क्षति न्यून गर्न अथवा रोकन ।

ट) घोकन्ते विद्यालाई निरुत्साहित गर्न ।

ठ) विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई चुस्त बनाउन तथा यस सँग सम्बन्धित शिक्षक-शिक्षिका, पाठ्यक्रम निर्माता तथा विकासकर्ता, अभिभावक, प्र.अ., स्रोत व्यक्ति, शिक्षा क्षेत्र सँग सम्बन्धित एन.जि.ओ. र आइ.एन.जि.ओ. हरुलाई सहयोग गर्न ।

ड) विद्यार्थी मूल्याङ्कनका समस्याहरु पत्ता लगाई उदार कक्षोनतिको नीति अवलम्बन गर्न ।

ढ) शिक्षक, विद्यार्थी तथा समुदायलाई पृष्ठपोषण प्रदान गरी शैक्षिक कार्यक्रमको दुर्बल पक्षहरुको निरन्तर लेखाजोखा गर्न ।

ण) सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरुको तुलना गर्न ।

१.६ अध्ययनको परिसिमा

जुनसुकै अध्ययनको आ-आफ्नै कार्यक्षेत्रको निश्चित सीमा हुने गर्दछ । त्यसैले अध्ययनलाई निश्चित निश्कर्ष निकाल्नमा सहयोग गर्दछ । यस अध्ययनका लागि निम्न लिखित सीमाङ्कनमा आधारित रहने छ :

क) यो अध्ययन सुनसरी जिल्लामा सिमित गरिने छ ।

ख) इटहरी उपमहानगरपालिकाको स्रोत केन्द्रमा सिमित गरिने छ ।

ग) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरुको प्राथमिक तहमा सिमित गरिने छ ।

घ) प्राथमिक तहको गणित विषयमा सिमित गरिने छ ।

ड) विद्यार्थी मूल्याङ्कन उपलब्धी एवं मूल्याङ्कन प्रकृत्यामा सिमित गरिने छ ।

१.७ प्रयोग गरिएका शब्दका परिभाषाहरु

सामुदायिक विद्यालय: - अध्ययन क्षेत्रका नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान पाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय भन्ने सम्झनु पर्छ ।

संस्थागत विद्यालय: - अध्ययन क्षेत्रका नेपाल सरकारबाट नियमित अनुदान नपाउने गरी अनुमति वा स्वीकृति प्राप्त विद्यालय भन्ने सम्झनु पर्छ ।

स्रोत केन्द्र:- अध्ययन क्षेत्रका जिल्ला शिक्षा कार्यलय मातहतका विद्यालय शिक्षा हेर्ने निकाय सम्झनु पर्छ, जसको प्रमुख स्रोत व्यक्ति हुन्छ ।

शैक्षिक उपलब्धी:- अध्ययन क्षेत्रका प्राथमिक तहमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको प्राप्ताङ्क सम्झनु पर्छ ।

शैक्षिक सत्र: - नेपाल सरकारको सम्बन्धीत निकाये तोकिएको शैक्षिक सत्र सम्झनु पर्दछ ।

स्वीकृति: अध्ययन क्षेत्रमा तोकिए बमोजिम शर्त पूरा गरेको विद्यालयलाई नेपाल सरकारले दिएको स्वीकृतिलाई जनाउछ ।

अनुमति: - अध्ययन क्षेत्रमा अनुमति भन्नाले नेपाल सरकारले स्थायी स्वीकृति प्रदान गरी नसकेको कुनै तोकिएको ठाउँ वा क्षेत्रमा विद्यालय खोल्न वा कक्षा थप गर्न दिएको अस्थायी स्वीकृति ।

पोर्टफोलियो: - विद्यालयले विद्यार्थीको सम्पूर्ण अभिलेख राख्ने ।

प्राथमिक शिक्षा: - कक्षा १ देखि कक्षा ५ सम्म दिइने शिक्षा सम्भन्तु पर्छ ।

परिच्छेद दुई

साहित्यको पूनरावलोकन

अनुसन्धान एक जटिल कार्य हो । अध्ययन अनुसन्धान तथ्यपूर्ण र सिलसिलेवार रूपमा प्रस्तुत गर्न, समस्यालाई स्पष्ट पार्न, विषयलाई फराकिलो पार्न र दोहोरिन नदिई नयाँ कुरा पत्तालगाउन, अध्ययन कार्यलाई पूर्णता दिन यस विषयवस्तु सँग सम्बन्धित साहित्यको सहयोग लिनुपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत शीर्षक “सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयको प्राथमिक तहको गणित विषयको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक अध्ययन” यो अध्ययन अनुसन्धानलाई पूर्ण बनाउनको लागि सम्बन्धित शीर्षकमा प्रकाशित साहित्य, लेख रचनाको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने क्रममा सम्बन्धित साहित्यको पूनरावलोकन अन्तर्गत सैद्धान्तिक खाका, सम्बन्धित साहित्यको पूनरावलोकन र अवधारणागत खाकालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

२. सम्बन्धित साहित्यको पूनरावलोकन

२.१ सैद्धान्तिक खाका

मूल्याङ्कन शिक्षा र मनोविज्ञानको क्षेत्रमा प्रयोग गरिने तुलनात्मक रूपमा नयाँ धारणा हो । यो मापन भन्दा बढी व्यापक स्वरूपको हुन्छ । मूल्याङ्कन मापन र मूल्य निर्धारणको मिश्रित रूप हो । मूल्याङ्कन एउटा आधुनिक वैज्ञानिक धारणा हो जुन मापन भन्दा बढी व्यापक हुन्छ । यसले गुणात्मक र संख्यात्मक मापनको साथै पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण उद्देश्य, शिक्षण प्रकृया, शिक्षण सामग्री आदिको समेत लेखाजोखा गर्दछ । मूल्याङ्कनको अवधारणा चीन बाट भएको मानिए पनि मूल्याङ्कनको आधुनिक विकासको दृष्टिकोण पश्चिमी मुलुककै देन मान्नु पर्दछ । हुनतः मूल्याङ्कनको सुरुवात, विकास, धारणा, आदिमा शिक्षाका विद्वान बिच फरक फरक मत नपाइएका होइनन् । यो धारणालाई मूल्याङ्कनको आधुनिक बदलिँदो एवं विस्तृत दृष्टिकोण सँग गाँस्नु आवश्यक छ । मूल्याङ्कन दैनिक जीवनमा निरन्तर र नियमित भई रहेको हुन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा जे जति कार्यक्रम तथा कृयाकलापहरु संचालन गरिन्छन् त्यसबाट प्राप्तहुने प्रतिफलको वा परिवर्तनको लेखाजोखा गरेर हामीले शिक्षामा गरेको लगानी सही किसिमले उपयोग भए नभएको यकिन गर्न सक्छौं । यो कुरा हामीले विद्यालयमा दैनिक रूपमा पठन पाठन गर्ने कृयाकलापले विद्यार्थीमा के कस्तो सिकाइ उपलब्धी हासिल भयो ? त्यसको लेखाजोखा गरेर शिक्षण सिकाइ प्रकृयालाई उस्तै रूपबाट संचालन गर्ने वा परिवर्तन गर्ने वा पुनः दोहोर्याउने वा पाठ्यक्रमनै परिवर्तन गर्ने हो सो को निर्णयमा पुग्छौं । अनुसन्धान एक जटिल कार्य हो । अध्ययन अनुसन्धान तथ्यपूर्ण र सिलसिलेवार रूपमा प्रस्तुत गर्न, समस्यालाई स्पष्ट पार्न, विषयलाई फराकिलो पार्न, विषयलाई दोहोरिन नदिई नयाँ कुरा पत्तालगाउन, अध्ययन कार्यलाई पूर्णता दिन, यस सँग सम्बन्धित विभिन्न साहित्यहरुको सहयोग लिनु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत शीर्षक “सामुदायिक र संस्थागत प्राथमिक विद्यालयमा वर्तमान मूल्याङ्कन प्रणालीको अवस्था” मा आधारित अध्ययन अनुसन्धानलाई निस्कर्षपूर्ण बनाउन विभिन्न पत्रिका, लेख, रचनाका साथै मूल्याङ्कन सँग सान्दर्भिक पुस्तकहरु जस्तैः शिक्षक पत्रिका, विद्यार्थी उपलब्धी मूल्याङ्कन, निरन्तर मूल्याङ्कन परिचय पुस्तिका २०५९, मापन तथा मूल्याङ्कन २०६५, शिक्षा शिक्षण २०६५, शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति सहायक

२०६५, पूर्व स्रोत प्रतिवेदनहरु आदिको अध्ययन गरी यस अनुसन्धान (सोधकार्य) लाई उद्देश्यमुलक बनाउनका लागि अगाडि बढाइने छ ।

वास्तवमा विद्यालय प्रवेश गर्नु अघि नै बालबालिकाहरुले परिवार मै आ-आफ्नो बानीहरु तथा अभिवृद्धिहरु विकास गर्नुका साथै आधारभूत ज्ञान प्राप्त गरिसकेका हुन्छन् । उनीहरुले आ-आफ्ना मातृभाषामा प्रारम्भिक भाषिक क्षमता हासिल गरिसकेका हुन्छन् । वर्तमान परिप्रेक्षमा केही बालबालिकाहरु प्राथमिक शिक्षा प्राप्त गर्नु अघि पूर्वप्राथमिक विद्यालयमा शिक्षा हासिल गर्ने गर्दछन् । तर यो सुविधा सबै बालबालिकाहरुलाई उपलब्ध छैन । यस्तो पूर्वप्राथमिक शिक्षालाई औपचारिक शिक्षाको रूपमा पनि लिइएको छैन । वर्तमान औपचारिक शिक्षा व्यवस्थामा प्रारम्भिक शिक्षालाई बालबालिकाहरुको सुरुको शिक्षाको रूपमा लिइएको छ । यसर्थ प्राथमिक शिक्षा प्रत्येक व्यक्तिकालागि सिकाईको आधार हो । प्राथमिक शिक्षा भनेको बालबालिकाहरुको पहिलो औपचारिक रूपको संगठित सिकाई हो । जसले उनीहरुलाई नभइ नहुने आधारभूत ज्ञान, सीपहरु अभिवृद्धि र बानीहरु प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्दछ । यसर्थ प्राथमिक शिक्षा बालबालिकाहरुको पूर्ण व्यक्तित्वको विकास तिर उन्मुख हुनु पर्दछ । प्राथमिक शिक्षालाई अर्को प्रकारले पनि अर्थ लगाउने गरिएको पाइन्छ । नेपालमा शिक्षा ऐन २०२८ चौथो संसोधन अनुसार 'प्राथमिक शिक्षा' भन्नाले कक्षा एक देखि कक्षा पाँच सम्म दिइने शिक्षा सम्भन्नु पर्छ । यस किसिमले हेर्दा विभिन्न देशहरुमा प्राथमिक शिक्षाको अवधि फरक फरक भएको पाइएको छ । भारतमा यो अवधि सात वर्षको छ भने चीनमा पाँच देखि छ वर्षको छ । (शै.ज. वि. के. २०६०)

थर्न डाइक र हेगेनका अनुसार मूल्याङ्कनलाई शैक्षिक मापनको समानार्थी प्रकृत्याको रूपमा व्याख्या गरेका छन् । मूलतः दुवै प्रकृत्याले शैक्षिक उपलब्धीलाई परिमाणात्मक लेखा जोखा गर्ने भएकोले यी दुवै प्रकृत्यालाई समानार्थी रूपमा व्यवहार गरिन्छ ।

टायलरले उपलब्धीलाई पूर्ण निर्धारित उद्देश्य संग दाँजे प्रकृत्यालाई मूल्याङ्कन भनि नामाकरण गरेका छन् । यस परिभाषा अनुसार कुनै पनि उपलब्धीको गुणस्तर निर्धारण गर्ने आधार पूर्व निर्धारित उद्देश्यको परिपूर्ति नै हुन्छ । उनका अनुसार "स्वेच्छिक उद्देश्यहरुलाई कुन हद सम्म प्राप्त गर्न सकियो भनि नाप्ने प्रक्रिया नै मूल्याङ्कन हो ।" टायलरको मूल्याङ्कन नमुनामा शैक्षिक प्रणालीलाई तीनवटा विशिष्ट केन्द्र बिन्दुहरु जस्तै: शैक्षिक उद्देश्य, सिकाई अनुभवहरु तथा उपलब्धीको परीक्षालाई औल्याएका छन् ।

क्रोन ब्याच र स्टुफ्लेबिन का अनुसार मूल्याङ्कन प्रकृत्यालाई निर्णय दिने प्रकृत्या संग सम्बन्धित गरेर यसको मूल्य निर्धारण गर्ने स्वरूपलाई प्रष्ट्याउने प्रयत्न गरेका छन् । उनले ४ प्रकारका फरक फरक मूल्याङ्कनको प्रकारहरु (सन्दर्भ लगानी, प्रकृत्या र उत्तपादन) को व्यवस्थापन निर्णयहरुका लागि प्रयोग गरेका छन् । क्रोन ब्याचले निर्णय दिने कार्यको जिम्मा निर्णायकलाई दिएर मूल्याङ्कन कर्ताको कार्य को रूपमा तथ्यहरुलाई व्याख्या गर्ने, संकलन गर्ने र निर्णयका विकल्पहरु छनौट गर्ने, निर्णयकर्तालाई आवश्यक निर्णय दिनकालागि उपलब्ध गराउने कार्यलाई मूल्याङ्कन भनिन्छ । (स्रोत: शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन)

एक जना बालकले केही समय गर्न नसकेको काम केही समय पछि गर्न सक्दछ भने उसले त्यो काम गर्न सिकेको छ भनेर मानिन्छ । बालबालिकाले सिकेका छन् वा छैनन् भन्ने कुरा उसको कार्यप्रदर्शनको आधारमा थाहा पाउन

सकिन्छ । कार्य प्रदर्शनमा भएको परिवर्तन नै बालबालिकाको व्यवहारमा आएको परिवर्तन हो । यही व्यवहारमा आएको परिवर्तनलाई सिकाई भनिन्छ । सिकने क्रममा बालबालिकाले अभ्यास गर्दछन् , त्यो अभ्यास सवलिकृत हुन्छ, त्यसबाट व्यवहारमा परिवर्तन आउछ, त्यहीनै सिकाई हुन्छ । यसै सन्दर्भमा किम्बल र गार्मी उल्लेख गर्दछन् 'सिकाई भनेको सवलिकृत अभ्यासको परिणाम हो । त्यो सापेक्षित रूपमा व्यवहारमा आउने स्थाइ परिवर्तन हो ।' कर्ताको वारम्बार अनुभव द्वारा उसको व्यवहारमा आएको परिवर्तनलाई सिकाई भनिन्छ ।

थर्न डाइक र हेगेन ले शिक्षाको कुनै एउटा पक्षका उद्देश्यहरु पहिचान नै र यी उद्देश्यहरु कुन मात्रामा उपलब्ध भए भनेर निर्धारण गर्ने प्रकृत्यालाई मूल्याङ्कन भनेका छन् । त्यसैले मूल्याङ्कन विषिष्ट रूपबाट भन्नु पर्दा एक शैक्षिक सत्रमा कक्षामा शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा हुनुपर्ने उपलब्धी हासिल भयो वा भएन, कुन कुन विद्यार्थीमा कति हद सम्म सिकाई उपलब्धी हासिल भयो भनी त्यसको लेखाजोखा गर्न मूल्याङ्कन गरिन्छ । शिक्षक, विद्यार्थी, शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप, शैक्षिक सामग्री प्रयोग गर्ने, पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने, कक्षा चढाउने, नपठाउने विद्यार्थीहरुको योग्यताक्रम निर्धारण गर्ने जस्ता पक्षमा निर्णय, निर्देशन र सहयोग गर्दछ । (स्रोत: विद्यालय निरिक्षक प्रतियोगिता दिग्दर्शन २०६०)

सन १९५७ मा रुसले अन्तरिक्षमा स्पुतनिक प्रथम पठाए पछि त्यसको तत्कालिन असर अमेरिकाको शिक्षा जगतमा पर्यो । खास गरि गणित र विज्ञानको विकास गर्न नयाँ पाठ्याक्रम विकास परियोजनाहरु सञ्चालन गर्न नेशनल डिफेन्स एडुकेशन एक्ट १९५८ लाई खटाइयो र त्यसको लागि लाखौं डलर खर्च छुट्ट्याइयो र मूल्याङ्कन प्रयोजनको लागि पनि प्रसस्त खर्चको व्यवस्था गरिएको थियो । सन १९६३ मा क्रोन बेन्चले पूरा मूल्याङ्कन कार्यहरुको आलोचना गरे साथै उनले शैक्षिक उत्पादन बजारमा आइसके पछि सुधार गर्नु भन्दा शुरुकै अवस्थामा सुधार गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिए । (स्रोत: पराजुली कार्यक्रम मूल्याङ्कन)

इ.एस.इ.ए. अन्तर्गत मूल्याङ्कनको अधिकार र दायित्व सुम्पिएका व्यक्तिहरुमा तालिमको अभाव तथा अन्य कारणहरुले संयुक्त राज्य अमेरिकाको शिक्षा अफिस यु.एस.डि.इ. माथि विभिन्न आरोपहरु लाग्न थाले । यसै समयमा १९६७ देखि १९७३ सम्म स्थानिय मूल्याङ्कन परियोजनाहरुलाई सहयोग गर्ने गरी मूल्याङ्कनका नयाँ रणनितिहरु, विधिहरु तथा तरिकाहरुको विकास गरियो । सन १९६७ को सुरुवात संगै केही विज्ञहरुले आफ्ना अवलोकनहरु वा आफूले पत्ता लगाएका कमिकमजोरीहरु र आफ्ना कार्यहरुको प्रचारप्रसार गरे जसले टाइटल फर्स्ट र टाइटल थर्ड मूल्याङ्कनकर्ताहरुका आवश्यकता पूरा गर्न नयाँ पाठ्यक्रमको विकासकार्यलाई सहयोग गर्न विभिन्न मूल्याङ्कनका नमुनाहरु प्रकासमा ल्याए । टाइलर बाट प्रस्तुत उद्देश्य निर्देशित (**Objective Oriented**) मूल्याङ्कनको कमिकमजोरीहरु यसै समयमा देखाउन थालियो । त्यस समयमा मूल्याङ्कन सम्बन्धी धेरै लेख, पुस्तक तथा भन्डै चालिसवटा जति औपचारिक तथा अर्ध-औपचारिक मूल्याङ्कन नमुनाहरु प्रकासित भए । (स्रोत: पराजुली कार्यक्रम मूल्याङ्कन)

प्राथमिक तहमा कक्षा छाड्ने दर र कक्षा दोहोर्‍याउने दर ज्यादै उच्च भएकाले नेपाल सरकारले हाल निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली र उदार कक्षोन्ती नीति अवलम्बन गरेको छ । कक्षा छाड्ने र कक्षा दोहोर्‍याउने समस्याको सूचाङ्कको रूपमा नेपाल सरकारले गाह्ने परीक्षा प्रणालीलाई पहिचान गरेको छ । भर्खरै स्कूल शिक्षामा

प्रवेश गरेका बालबालिकाहरुको लागि परीक्षाको नतिजाबाट पास, फेल गराउन ठीक मानिन्दैन । नतिजा प्रकाशनबाट तर्सेर बालबालिकाहरु स्कूल जान नचाहने तथ्याङ्क धेरै भएकाले नेपाल सरकारले यो नीति लागु गर्नु परेको हो । वार्षिक परीक्षालाई अर्को ढंगले व्यवस्था गरी निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गरे मात्र अहिलेको अवस्थामा कमी आउने देखिन्छ । तसर्थ यो व्यवस्थाको सुरुवात भइ सकेको छ । (स्रोत: हरि प्रसाद उपाध्याय, गणित शिक्षण पद्धति २०६२)

विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शैक्षिक प्रकृया अन्तर्गतको एक अभिन्न अंग मानिनुपर्दछ । शिक्षण सिकाईलाई प्रभावकारी बनाउन र शैक्षिक गुणस्तर कायम राख्न मूल्याङ्कनले ठूलो मद्दत गर्दछ । तसर्थ प्राथमिक तहको मूल्याङ्कन प्रकृया मार्फत शिक्षण सिकाईलाई अझ गुणस्तरीय बनाउन निम्न लिखित व्यवस्थाहरु निर्माण एवं कार्यावयन गरिनुपर्ने तथ्य प्राथमिक पाठ्यक्रम दिग्दर्शन २०५७ ले उल्लेख गरेको छ ।

क) प्राथमिक तहमा औपचारिक एवं अनौपचारिक मूल्याङ्कन दुवैलाई समान महत्वका साथ प्रयोग गरिनुपर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर रुपमा संचालन गरिने छ ।

ख) विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीहरु सम्बन्धित प्रगति विवरण, शिक्षक, अभिभावक, र विद्यालय प्रशासनमा अधिकतम रुपमा आदानप्रदान गरिने छ ।

ग) विद्यार्थी मूल्याङ्कन परिपाटीलाई सकेसम्म विकेन्द्रित गरिने छ ।

घ) तहगत गुणस्तर कायम गर्न प्राथमिक तहको अन्त्यमा जिल्लागत मूल्याङ्कन गरिने छ । (स्रोत: टिकेन्द्र प्रसाद भट्ट, पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धान)

२.२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

लम्साल, पौडेल, चापागाईंका अनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा जति बढी साधनहरुको प्रयोग गर्न सक्यो त्यसले विद्यार्थीको उपलब्धीका विविध पक्षहरुको मापन गर्न सजिलो हुन्छ । त्यस्तो मूल्याङ्कन विश्वसनिय, वस्तुनिष्ठ र व्यवहारिक समेत हुन्छ ।

नगेन्द्र दहालका अनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कन शैक्षिक प्रकृयाको एक अभिन्न अंग हो । शिक्षण सिकाईलाई दिशाबोध गर्न र शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न मूल्याङ्कनले ठूलो मद्दत गर्दछ । प्राथमिक तहमा औपचारिक एवं अनौपचारिक मूल्याङ्कन हुनेछ । विद्यार्थीहरुको प्रगति विवरण शिक्षक, अभिभावक र विद्यालय प्रशासनमा बढी भन्दा बढी आदान प्रदान गरिनेछ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई सकेसम्म विकेन्द्रित गरिने छ ।

सि.टि.सि. २०६३, शिक्षा क्षेत्रमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई उच्च स्थान दिइएको छ । मूल्याङ्कनलाई विद्यार्थीको सिकाई सँग आवद्ध हुनेगरी विकसित गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन विद्यालयमा आधारित रही शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन दुई प्रकारले गरिने छ : निर्माणात्मक र निर्णयात्मक । निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा उदार कक्षोनतिलाई क्रमशः आधारभुत शिक्षाको कक्षा सात सम्म लागु गरिएको छ ।

काफ्ले, थपलिया र शर्माका अनुसार शिक्षण सिकाई प्रकृत्यामा विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई अभिन्न अंगको रूपमा लिइएको छ । यो निरन्तर प्रकृत्या पनि हो । विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि परीक्षालाई सम्पूर्ण साधनको रूपमा विद्यालयले प्रयोग गर्दछ । विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कनको अवधारणा र प्रकृत्या बारे जानकारी प्राप्त गरी शिक्षकहरूलाई सहयोग गर्न र विभिन्न समयमा लिइने परीक्षालाई व्यवस्थित र मर्यादित रूपमा संचालन गर्न आवश्यक ज्ञान तथा सिपको विकास गराउने ।

जबरा, श्रेष्ठ र रञ्जितकारका अनुसार शिक्षामा भइरहेको शैक्षिक त्रुटी विभिन्न कारणले हुन सक्छ । विद्यार्थी आफै यस्तो लगानी हो यसको कारणले पनि शैक्षिक त्रुटी हुन सक्छ । उसले पाठ्यक्रममा निर्धारित लक्ष्यहरू हासिल नगर्न सक्दछ । उसलाई सिकाइमा विभिन्न समस्याहरू पर्न सक्दछन् । शिक्षणद्वारा उसको व्यक्तित्वको संकलित विकास नहुन सक्छ । यसरी शिक्षामा विद्यार्थीको कारण पनि शैक्षिक त्रुटी हुनसक्छ । त्यो नहोस भन्ने हेतुले पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर गरिरहनु पर्दछ । विद्यार्थीलाई पासफेल गर्ने लगायत उसलाई सुधार गर्ने प्रकारको मूल्याङ्कन पद्धतिलाई जोड दिनु पर्दछ ।

सोधार्थी विरेन्द्र चौधरीका अनुसार हाम्रो देशको शैक्षिक उपलब्धीको मूल्याङ्कन केवल वार्षिक लिखित परीक्षामा निर्भर छ । तर यस्तो लिखित रूपमामात्र हुने मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको समग्र पक्षको मूल्याङ्कन गर्न सक्दैन । किनभने लेखाई राम्रो हुने विद्यार्थीको अन्य पक्ष जस्तै: कुशलता, अनुशासन, नेतृत्व, मौखिक प्रस्तुतिकरण जस्ता आदी पक्षहरू कमजोर हुन सक्छ । यी यस्ता कमजोरीहरू पहिचान गर्न नसक्नु, विद्यार्थीहरू परीक्षाबाट त्रसित हुनु, विचैमा कक्षा छाड्नु, कक्षा दोहोर्‍याउनु, कक्षामा न्यून उपस्थिति हुनु, आदी यस क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू हुन् ।

२.३. अवधारणागत खाका

२.३.१. मूल्याङ्कनका साधनहरू

मूल्याङ्कन गर्दा विभिन्न साधनहरूको आवश्यकता पर्दछ । खासगरी विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धीहरूको मूल्याङ्कन गर्नका लागि प्रयोगमा ल्याइने साधनहरूका बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

मूल्याङ्कनका साधनहरू:

सामान्यतया: मूल्याङ्कनका औजारहरूलाई निम्नानुसार विभाजन गरेको पाइन्छ :

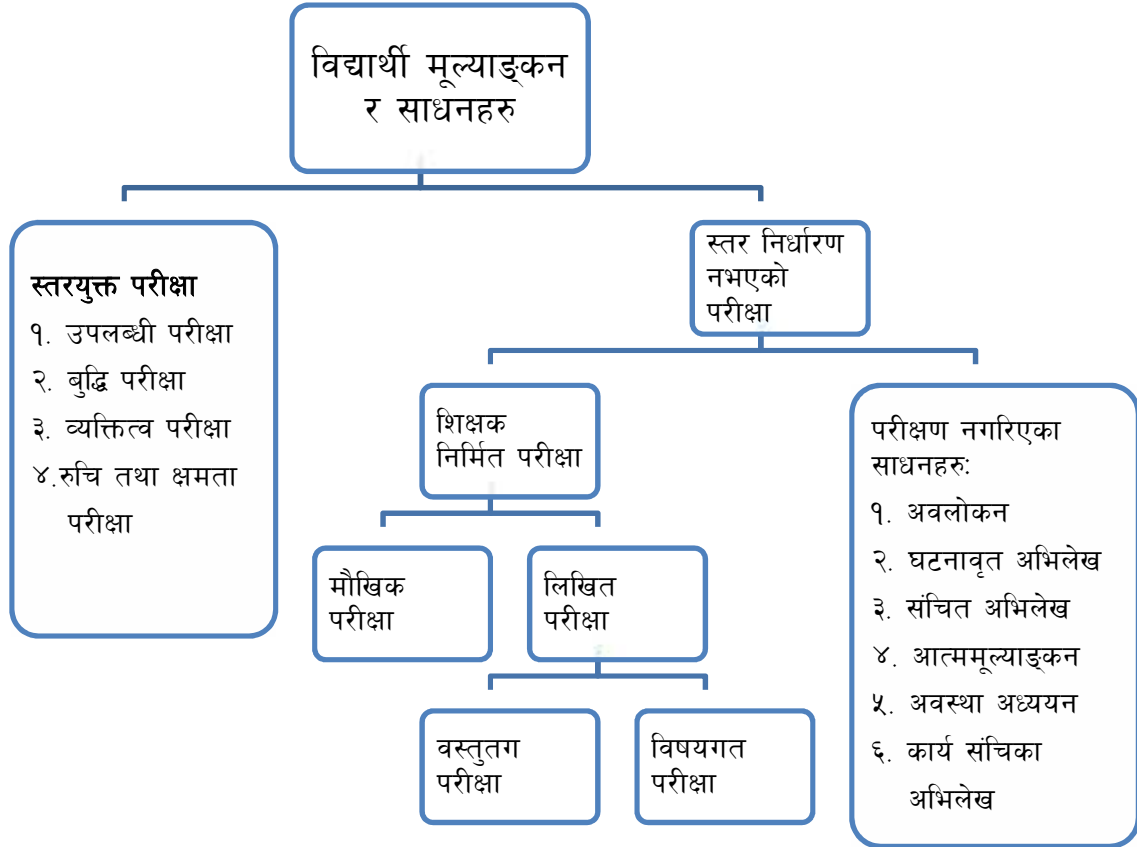
क) स्तरयुक्त परीक्षा वा स्तर निर्धारण भएको परीक्षा ।

ख) स्तर निर्धारण नभएको परीक्षा

– शिक्षक निर्मित परीक्षा

– परीक्षण नगरिने साधनहरू वा मूल्याङ्कनका अन्य साधनहरू

मूल्याङ्कनका उपर्युक्त औजारहरूलाई निम्न रेखा चित्रमा विस्तृत रूपमा देखाइएको छ:

परिच्छेद: तीन

अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा

अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा निश्चित स्थान तथा व्यक्ति माभ्रमा गई अन्तरवार्ता, प्रश्नावली, अवलोकन, लक्षित समुह छलफल, पत्रपत्रिका र पूर्वशोधपत्रहरु प्रयोग गरी तथ्याङ्कहरु संख्यात्मक एवं गुणात्मक रुपमा संकलन गरिएको छ। यस अध्ययन अनुसन्धान ढाँचा निम्न बमोजिम रहेको छ :

उद्देश्य	साधनहरु	प्रतिक्रियादाताहरु		
		प्र.अ.	शिक्षक	स्रोत व्यक्ति (बि.नि.)
क) वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन	वार्षिक परीक्षा २०७१ सालको नतिजा	✓		
ख) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको तुलनात्मक अध्ययन गर्न ।	अन्तरवार्ता	✓		✓
	प्रश्नावलि		✓	
	शिक्षक, पत्रपत्रिका, पूर्व सोधपत्र			
	अवलोकन		✓	
	लक्षित समुह छलफल		✓	
ग) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरु पत्ता लगाई समाधानका उपायहरु खोजी गर्न ।	अन्तरवार्ता	✓		✓
	प्रश्नावलि		✓	
घ) सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरुको तुलना गर्न ।	शिक्षक, पत्रपत्रिका, पूर्व सोधपत्र			
	अवलोकन		✓	
	लक्षित समुह छलफल		✓	

३.२ जनसंख्या

इटहरी उपमहानगरपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरूका प्र.अ., शिक्षक-शिक्षिकाहरू, स्रोतव्यक्ति-वि.नि. र विद्यार्थीहरूहरूलाई जनसंख्याको रूपमा लिइएको छ ।

३.३ नमूना छनौट/आधार

यस अध्ययन अनुसन्धानमा आवश्यक पर्ने निम्नानुसारका नमूना छनौट विधिहरू अपनाइएको छ :३.३.१. जिल्ला छनौट : – सुविधाजनक नमूना छनौट विधि अनुसार सुनसरी जिल्ला छनौट गरिएको छ ।

३.३.२. विद्यालय छनौट : – सुविधाजनक विधिमा रही इटहरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत सामुदायिक तर्फ १२ वटा र संस्थागत तर्फ ४० वटा विद्यालयहरू मध्ये १० प्रतिशत हुन आउने गरी ६ वटा विद्यालयहरू छनौट गरिएको छ ।

३.३.३. विद्यार्थी छनौट : –उद्देश्यपूर्ण नमूना छनौट विधि अनुसार सम्बन्धित विद्यालयहरूबाट ५ जना छात्र तथा ५ जना छात्राहरू छनौट गरिएको छ ।

३.३.४. प्र.अ. तथा शिक्षक-शिक्षिका छनौट : – सुविधाजनक तथा उद्देश्यपूर्ण नमूना छनौट विधि अनुसार सम्बन्धित विद्यालयहरूबाट प्र.अ. र शिक्षक-शिक्षिकाहरूको छनौट गरिएको छ ।

३.४. तथ्याङ्क संकलनका स्रोतहरू

अनुसन्धानलाई विश्वसनिय, प्रभावकारी तथा उद्देश्यमुलक बनाउने भएकोले यस अध्ययनलाई आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कका स्रोतहरू प्राथमिक र द्वितीय दुवैलाई प्रयोगमा ल्याइएको छ ।

क) प्राथमिक स्रोत: तथ्याङ्क संकलनका लागि नमूना छनौट गरिएका विद्यालयहरूका प्र.अ., शिक्षक-शिक्षिका अन्तरवार्ता, अनुसूचि र प्रश्नावली प्रयोग गरी संकलन गरिएका तथ्याङ्कलाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा राखिएको छ ।

ख) द्वितीय स्रोत: अध्ययन संग मेल खाने अभिलेख, जरनल, पुस्तक, प्रतिवेदन, लेख, पूर्व सोधपत्र, दस्तावेज अध्ययन आदिबाट सहायक तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

३.५. साधनको निर्माण

प्रस्तुत अध्ययनका लागि तथ्याङ्क संकलन गर्न निम्नानुसारको साधनको उपयोग गरिएको छ :

क) शिक्षक-शिक्षिकाहरूका लागि प्रश्नावली ,कक्षा अवलोकन र लक्षित समुह छलफल गरिएको छ जसका लागि अनुसूचि एक, दुई, तीन, चार र सात प्रयोग गरिएको थियो ।

ख) प्र.अ. का लागि अन्तरवार्ता प्रयोग गरिएको छ जसकालागि अनुसूचि पाँच प्रयोग गरिएको थियो ।

ग) स्रोत व्यक्ति (वि.नि.) का लागि अन्तरवार्ता प्रयोग गरिएको छ जसका लागि अनुसूचि छ प्रयोग गरिएको थियो ।

३.६. साधनको वैधता:

यस अध्ययनमा वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको अवस्था अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरू संकलन गर्न अन्तरवार्ता, अवलोकन, अनुसूचि, प्रश्नावली र दस्तावेज अध्ययन निर्माण गरी उक्त साधनहरूलाई वैधता प्रदान गर्नका लागि सोध निर्देशकलाई देखाइ वहाँको सल्लाह सुभाबको आधारमा परिमार्जन गरी साधनलाई वैधताको निर्धारण गरिएको छ ।

३.७. तथ्याङ्क संकलन प्रकृया

यस अनुसन्धानका लागि नमूना छनौटमा परेका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक-शिक्षिका, विद्यार्थीहरू, स्रोत व्यक्ति (वि.नि.) हरूलाई अन्तरवार्ता, छलफल, प्रश्नोत्तर, अवलोकन, परीक्षाफ का साथै दस्तावेज अध्ययन जस्ता साधनहरू अवलम्बन गरी निम्न लिखित प्रकृयाहरू अपनाइएको छ :

- । प्रभावकारीता अध्ययन गर्न विद्यार्थीहरूको गणित विषयको वार्षिक परीक्षाको उपलब्धीलाई प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ भने प्रयोगको अवस्था र विद्यमान समस्या पहिचान गर्न प्रश्नावली, कक्षा अवलोकन, लक्षित समूह छलफल र अन्तरवार्ताको प्रयोग गरी शिक्षक-शिक्षिका, प्र.अ. तथा स्रोत व्यक्ति (वि.नि.) हरू बाट तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।
- । कक्षा पाँचको गणित विषयको वार्षिक परीक्षाफललाई आधारमानी दुई विद्यालयहरूको विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको तुलना गरीएको छ ।
- । अनुसूचि एक, दुई, तीन, चार, पाँच, छ, र सात मा उल्लेखित प्रश्नावली तथा शीर्षकको प्रयोग गरी आवश्यक तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको छ ।

३.८. तथ्याङ्क विश्लेषण प्रकृया

यस अध्ययनमा तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गर्न अन्तरवार्ता, अनुसूचि, प्रश्नावली, अवलोकन, लक्षित समूह छलफल र दस्तावेज अध्ययनबाट प्राप्त सूचनाहरूको आधारमा परिमाणात्मक र गुणात्मक विधिको प्रयोग गरी तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतहरू (अन्तर्वार्ता, अनुसूचि, प्रश्नावली, अवलोकन) र द्वितीय स्रोतबाट प्राप्त कोरा तथ्याङ्कलाई सम्पादन, सांकेतिकरण, विश्लेषण गर्दै तालिका, रेखाचित्र र स्तम्भ चित्रमा प्रस्तुतिकरण गरिएको छ ।

परिच्छेद: चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण, प्रस्तुतिकरण र परिणाम

शिक्षकहरू सुरक्षाकालागि दलका नेताहरूका आङ्गमा टाँसिने गरेको, दलको पछि लागेमा माथि पुगिने वा बढुवा हुने र आफु सुरक्षित हुने भ्रम शिक्षकमा रहेको, घोकाउने र विषयवस्तुमा ध्यान नदिने समस्या शिक्षकमा देखिएको, आफ्नो योग्यता, क्षमता, सीप र मेहेनतमा आत्मविश्वास नगर्ने, विचारा शिक्षकहरू कुबुद्धीका दास (राजनीतिज्ञहरू) पछि लागेर आफ्नो विवेक गुमाएको देखिन्छ तर वर्षौं राम्रो काम गरेको शिक्षकलाई प्रेरणा र स्वाबासी दिन नसक्ने शिक्षकको सम्मान, उत्प्रेरणा र मनोबल उच्च बनाउन नसक्ने सरकार दोषीमात्र हैन बढमास नै देखिन्छ । (कोइराला, २०६०)

सिक्न र आफ्नो विद्यालयलाई सुधार गर्न खोज्नेहरूका निम्ती भापाको काकडभिट्टा स्थित कञ्चनजङ्घा नि.मा.वि. एउटा प्रेरणास्पथ स्थल बनेको छ । एउटा सार्वजनिक(सरकारी) स्कुल हुँदा हुँदै पनि यसले हासिल गरेको शैक्षिक र भौतिक प्रगति निजी(बोर्डिङ्ग) स्कुलका निम्ती समेत उत्तिकै प्रेरक र अनुकरणीय बनेको छ । यस विद्यालयका प्र.अ. घनश्याम पोखरेलका अनुसार प्रत्येक वर्ष कार्तिक देखि फाल्गुन सम्म देशका विभिन्न ठाउँका स्कुलहरू उक्त नि.मा.वि.को प्रगति र अभ्यासहरू अवलोकन गर्न आउने गर्छन् । कञ्चनजङ्घा नि.मा.वि. को व्यवस्थापन समिति र शिक्षक समुदाय अति राजनीतिको प्रभावबाट मुक्त देखिन्छन् । शिक्षकहरू नियमित रूपमा स्कुलमा हाजिर हुने, विदा आवश्यक पर्दा दुई दिन अघिनै लिखित निवेदन दिने, एक पटक मा एकजना भन्दा बढी शिक्षकले विदा नलिने, नियमित रूपमा पाठ योजना बनाउने आदि नियमहरू पूर्णरूपमा पालना गरिएको पाइन्छ । (कोइराला, २०६७)

वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलनात्मक अध्ययन गर्नका लागि सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये बाट तीन वटा विद्यालय र संस्थागत विद्यालयहरू मध्येबाट तीन वटा विद्यालय छनौट गरी सोही विद्यालयको प्रा.वि. तहको अन्तिम तह कक्षा ५ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू मध्येबाट १०-१० जना छनौट गरी सोही विद्यार्थीहरूको गणित विषयको उपलब्धीलाई आधार बनाई निम्न कुराहरूको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको थियो । त्यस्तै गरी गणित विषयको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरू, दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरूका बारेमा पनि अध्ययन अनुसन्धान गरिएको थियो ।

४.१. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलनात्मक विश्लेषणात्मक अध्ययन

४.१.१. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयको प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन उपलब्धी २०७१ को तुलना

छनौटमा परेका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका कक्षा ५ का दश दश जना विद्यार्थीहरूको २०७१ सालको गणित विषयको वार्षिक परीक्षाको नतिजाबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कनको तुलना तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. १

छात्र तथा छात्राको प्राप्ताङ्कको योग

क्र.सं.	विद्यालयको नाम र ठेगाना	छनौट विद्यार्थी संख्या	छात्रको प्राप्ताङ्कको योग	छात्राको प्राप्ताङ्कको योग	जम्मा प्राप्ताङ्कको योग
१	कचना महादेव मा.वि., इटहरी-४	१०	३१०	२९०	६००
२	कबिर मा.वि., इटहरी-१	१०	२२६	१९९	४२५
३	सरस्वति मा.वि., इटहरी-३	१०	३०९	३१०	६१९
४	मकालु इङ्गलीस बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-५	१०	३९२	४८२	८७४
५	सेक्रेटहार्ड इङ्गलीस बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-६	१०	३७२	४६०	८३२
६	मोर्डन प्रिपरेटोरी सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-१	१०	३४३	४९७	८४०
जम्मा:		६०	१९५२	२२३८	४१९०

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा कक्षा ५ को परीक्षा २०७१ मा सामेल छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धीलाई आधार मानेर हेर्दा सामुदायिकको भन्दा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको प्राप्ताङ्क बढी देखिन्छ । यसका साथै छात्रहरूको तुलनामा छात्राहरूको प्राप्ताङ्क पनि बढी देखिन्छ ।

तालिका नं. २

विद्यार्थीहरूको औसत उपलब्धीको तुलना

सामुदायिक विद्यालयको

क्र.सं.	विद्यालयको नाम र ठेगाना	विद्यार्थी संख्या	गणित प्राप्ताङ्कको योग	औसत उपलब्धी
१	कचना महादेव मा.वि., इटहरी-४	१०	६००	६०
२	कबिर मा.वि., इटहरी-१	१०	४२५	४२.५
३	सरस्वति मा.वि., इटहरी-३	१०	६१९	६१.९

क्र.सं.	विद्यालयको नाम र ठेगाना	विद्यार्थी संख्या	संस्थागत विद्यालयको		
			गणित	विषयको	औसत उपलब्धी
१	मकालु इङ्गलीस बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-५	१०	८७४		८७.४
२	सेक्रेटहार्ड इङ्गलीस बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-६	१०	८३२		८३.२
३	मोर्डन प्रिपरेटोरी सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल, इटहरी-१	१०	८४०		८४.०

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

माथिको तालिकालाई विश्लेषण गर्दा कक्षा पाँचको परीक्षा २०७१ मा सामेल छन्ौटमा परेको विद्यार्थीहरूको आधारमा गणित विषयको सामुदायिक विद्यालयको औसत सिकाई उपलब्धी ५४.८ र संस्थागत विद्यालयको औसत सिकाई उपलब्धी ८४.८७ रहेको पाइयो । यसबाट सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरूको सरदर (सालाखाला) सिकाई क्षमता ५५ र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सिकाई क्षमता सरदर ८५ रहेको देखियो । तसर्थ सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धी संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको शैक्षिक उपलब्धी भन्दा निककै न्यून/कमजोर वा निराशाजनक रहेको देखियो ।

४.१.२. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका सम्पूर्ण छात्र र छात्राहरूको गणित विषयको वार्षिक परीक्षा २०७१ को उपलब्धीको तुलना

तीन वटा सामुदायिक र तीन वटा संस्थागत गरी जम्मा ६ वटै विद्यालयका जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरू मध्ये ३० जना छात्र र ३० जना छात्राहरूको गणित विषयको औसत उपलब्धी छुट्टाछुट्टै गणना गरी तुलना गरिएको छ ।

तालिका नं. ४

सम्पूर्ण छात्र र छात्राहरूको उपलब्धीको तुलना

क्र.सं.	सामुदायिक संस्थागत विद्यालय	र विद्यार्थी संख्या	प्राप्ताङ्कको योग	औसत	स्तरिय भिन्नता	स्तरिय भिन्नताको गुणाङ्क
१	छात्र	३०	१९५२	६५.०७	११९.९९	१.८४
२	छात्रा	३०	२२३८	७४.६	१४१.७७	१.९

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

छन्नौटमा परेका सामुदायिक र संस्थागत ६ वटै विद्यालयका छात्र र छात्राहरूको औसत उपलब्धी क्रमशः ६५.०७ र ७४.६ रहेको पाइयो । छात्र र छात्राको प्राप्ताङ्क औसत उपलब्धीबाट क्रमशः ११९.९९ र १४१.७७ विस्तारित भएको देखिन्छ ।

४.१.३. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूले गणित विषयमा प्राप्त गरेको औसत उपलब्धीको विश्वसनियताको परीक्षण

तालिका नं. ५

औसत उपलब्धीको विश्वसनियताको परीक्षण

क्र.सं.	विद्यालय	विद्यार्थी संख्या	प्राप्ताङ्कको योग	औसत	स्तरिय भिन्नता	स्तरिय भिन्नताको गुणाङ्क
१	सामुदायिक संस्थागत विद्यालय	६०	४९९०	६९.८३	२९३.५७	४.२०

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

छनौटमा परेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका साठीजना विद्यार्थीहरूको मध्यक ६९.८३ ले ति छ वटै विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीहरूको मध्यकबाट के कति विचलन भएको छ भन्ने कुराको प्रतिनिधित्व गर्दछ।

४.१.४. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको मध्यक को अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण

संस्थागत विद्यालयका शिक्षक र विद्यार्थीहरूको नियमित उपस्थिति, नियमित कक्षा संचालन र सु-सज्जित प्रयोगशाला र पुस्तकालयको व्यवस्थाले यसको शैक्षिक उपलब्धी सामुदायिक विद्यालयको भन्दा उच्च रहेको हो वा अन्य कारणले सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको औसत र स्तरिय भिन्नता छुट्टा छुट्टै गणना गरी मध्यकको अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण गरिएको छ।

तालिका नं. ६

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको मध्यकको अन्तरको विश्वसनियता परीक्षण

	सामुदायिक विद्यालय	संस्थागत विद्यालय
मध्यक ($\bar{X}$)	५४.८	८४.८७
स्तरिय भिन्नता (σ)	१६०.६३	२४५.७२
विद्यार्थी संख्या	३०	३०

शून्य परिकल्पना: संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयको मध्यकका अन्तरमा वास्तविक भिन्नता छैन। दुई मध्यक विचको अन्तर = $M1 - M2 = ८४.८७ - ५४.८ = ३०.०७$ पाइयो।

४.१.५. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका उत्तिर्ण विद्यार्थी र गणितमा उत्तिर्ण विद्यार्थीको तुलना

तालिका नं. ७

जम्मा उत्तिर्ण र गणितमा उत्तिर्ण विद्यार्थीको तुलना

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	जम्मा विद्यार्थीको संख्या	जम्मा उत्तिर्ण विद्यार्थी		गणितमा उत्तिर्ण विद्यार्थी	
			संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१.	कचना महादेव	७९	६०	७५.९५	६०	७५.९५

	मा.वि.					
२	कविर मा.वि.	५४	५०	९२.६०	५१	९४.४४
३	सरस्वति मा.वि.	४५	४०	८८.८८	४०	८८.८८
४	मकालु इङ्गलिस बो. स्कुल	३८	३८	१००	३८	१००
५	सेक्रेट हार्ड इ.बो. स्कुल	६०	६०	१००	६०	१००
६	मोर्डन प्रि.से.बो. स्कुल	३५	३५	१००	३५	१००
जम्मा		३११	२८३		२६३	

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१ कक्षा ५ को २०७१ सालको अन्तिम परीक्षाबाट)

माथिको तालिकाबाट सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरु धेरै अनुतिर्ण भएको देखिन्छ भने गणित विषयमा पनि विद्यार्थीहरुको उत्तिर्ण दर निराशाजनक नै देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरु बढी प्रतिशतमा उत्तिर्ण भएको देखिन्छ ।

४.२. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा प्राथमिक तहको गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको तुलनात्मक विश्लेषणात्मक अध्ययन

४.२.१. विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरु सम्बन्धी विश्लेषण

तालिका नं ८

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरु

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	स्तरयुक्त परीक्षा	-	-	-	-
२	शिक्षक निर्मित परीक्षा	३	१००	१	३३.३३
३	परीक्षण नगरिने साधनहरु	-	-	-	-
४	सबै	-	-	२	६६.६७
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

मूल्याङ्कनका कस्ता साधनहरु प्रयोग गर्नेगर्नु भएको छ भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शतप्रतिशत शिक्षकहरुले शिक्षक निर्मित परीक्षा प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए भने उक्त प्रश्नको जवाफमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले शिक्षक निर्मित परीक्षा र बाँकी अन्य ६६.६७ प्रतिशतले सबै साधन प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए ।

४.२.२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्राथमिकता सम्बन्धी विश्लेषण

तालिका नं ९

मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्राथमिकता

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	लिखित परीक्षा	-	-	-	-
२	मौखिक परीक्षा	-	-	-	-
३	स्तरयुक्त परीक्षा	-	-	-	-
४	निरन्तर मूल्याङ्कन	३	१००	३	१००
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरु मध्ये कुनचाँही साधनलाई प्राथमिकता दिनुहुन्छ ? भन्ने प्रश्नको जवाफमा दुवै विद्यालयका शतप्रतिशत शिक्षकहरुले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नै बढी प्राथमिकता दिने गरेको प्रतिक्रिया दिए ।

४.२.३. पोर्टफोलियोको प्रयोग सम्बन्धी विश्लेषण

तालिका नं १०

पोर्टफोलियोको प्रयोग

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	१	३३.३३	२	६६.६७
२	छैन	२	६६.६७	१	३३.३३
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा पोर्टफोलियोको प्रयोग गर्ने गर्नु भएको छ कि छैन ? भन्ने प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले छ र बाँकी ६६.६७ प्रतिशतले छैन भनि प्रतिक्रिया दिए । त्यस्तै गरी सोही प्रश्नको जवाफमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरु मध्ये ६६.६७ प्रतिशतले छ र ३३.३३ प्रतिशतले छैन भनि प्रतिक्रिया दिए ।

४.२.४. विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि प्रश्नपत्र निर्माण सम्बन्धी विश्लेषण

तालिका नं ११

प्रश्नपत्र निर्माण

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत

१	लिखित	२	६६.६७	-	-
२	मौखिक	-	-	-	-
३	प्रयोगात्मक	-	-	-	-
४	माथिको एक र दुई	१	३३.३३	३	१००
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि कस्ता प्रश्नहरू निर्माण गर्ने गर्नु भएको छ ? भनि सोधिएको प्रश्नमा सामुदायिक विद्यालयका ६६.६७ प्रतिशत ले लिखित र ३३.३३ प्रतिशतले लिखित र मौखिक भन्ने प्रतिक्रिया दिए भने सोही प्रश्नको जवाफमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरू शतप्रतिशतले लिखित र मौखिक प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए ।

४.२.५. गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण सम्बन्धी विश्लेषण

तालिका नं १२

गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	विरलै	१	३३.३३	-	-
२	कहिलेकाँही	२	६६.६७	१	३३.३३
३	प्रायः	-	-	२	६६.६७
४	सधैं	-	-	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

गणित विषय शिक्षण गर्दा त्रुटी विश्लेषण कसरी गर्ने गर्नु भएको छ ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले विरलै र बाँकी ६७.६७ प्रतिशतले कहिलेकाँही भनि प्रतिक्रिया दिए । त्यस्तै गरी सोही प्रश्नको जवाफमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले कहिलेकाँही र ६६.६७ प्रतिशतले सधैं भनि प्रतिक्रिया दिए ।

४.३. वर्तमान सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरू

संस्थागतमा अपनत्व छ, सामुदायिकमा अपनत्वको कमि छ । निजीमा व्यक्तिको लगानी भएकाले त्यसमा अपनत्व बढी हुन्छ । लगानीकर्ताले शिक्षकको आचरण, काम, भौतिक अवस्था आदीलाई आफूले चाहे जस्ता पारेका हुन्छन् तर सरकारी स्कूलमा शिक्षक, छात्रछात्रा र अभिभावकले अपनत्व महसुस गरेका छैनन् । यसमा सरकारी नीति र राजनीति जिम्मेवार छ । शिक्षक र प्र.अ. को दायित्व र कर्तव्यबोध लाभहानीले निर्धारण गरेको छ ।

सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरूको गणित विषयको परीणाममा भिन्नता देखिनुका कारणहरू पहिचान गर्न र ति कारक तत्वहरूलाई न्यूनिकरण र निराकरण गर्ने उद्देश्यले नमुना छनौटमा परेका विद्यालयका प्रधानाध्यापक/प्रिन्सिपल र सम्बन्धित विद्यालयका गणित विषय शिक्षक संग बेग्ला बेग्लै अन्तरवार्ता अनुसुचि भराई तथा सम्बन्धीत विद्यालयबाट सूचना एवं प्रतिक्रिया लिइएको थियो ।

४.३.१. विद्यालयको नियमित खुलाई सम्बन्धीको समस्या

तालिका नं. १३

विद्यालयको खुलाइमा नियमितता

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	खुल्दैन	-	-	-	-
२	कहिलेकाँही	१	३३.३३	-	-
३	प्राय	२	६६.६७	-	-
४	सँधै	-	-	३	१००
जम्मा		३	१००	३	१००

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

नमुना छनौट परेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरूलाई विद्यालय नियमित खुल्छन् ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफ सामुदायिक विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशतले कहिलेकाँही र ६६.६७ प्रतिशतले प्रायः भनि प्रतिक्रिया दिएका थिए । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिशतले उक्त प्रश्नको जवाफमा सँधै भन्ने प्रतिक्रिया दिएकाछन् ।

माथि उल्लेखित तालिकालाई हेर्दा सामुदायिक विद्यालय विभिन्नकारणहरूले नियमित खुलाई नहुने गरेको हुँदा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रकृत्यामा समस्या रहेको पाइयो । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालय नियमित खुल्ने भएता पनि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रकृत्या सन्तोषजनक भएको देखिँदैन ।

४.३.२. तल्ला कक्षाहरूमा गणित विषयमा उत्तिर्ण सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. १४

तल्ला कक्षाहरूमा गणित विषयमा उत्तिर्णता

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	उत्तिर्ण भएर	२	६६.६७	३	१००
२	उत्तिर्ण नभएर	१	३३.३३	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

नमुना छनौटमा परेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका शिक्षहरूलाई तल्ला कक्षाहरूमा गणित विषयमा विद्यार्थीहरू उत्तिर्ण गर्दै आएका छन् ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका ६६.६७ प्रतिशतले उत्तिर्ण भएर र ३३.३३ प्रतिशतले उत्तिर्ण नभएर अथवा छैन भनि प्रतिक्रिया दिएका थिए । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिशतले उक्त प्रश्नको जवाफमा उत्तिर्ण भएर वा छ भनेर प्रतिक्रिया दिएका थिए ।

माथि उल्लेखित तालिकाको अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयमा ३३.३३ प्रतिशत विद्यार्थी गणित विषयमा अनुत्तिर्ण रहेको देखिन्छ तर उदार कक्षोनतिको आधारमा कक्षा चढाइएकोले माथिका कक्षाहरूमा गणित विषयमा समस्या रहेको पाइयो । त्यसै गरी संस्थागत विद्यालयहरूमा गणित विषयमा शतप्रतिशत विद्यार्थीहरू उत्तिर्ण भएर आएका भएता पनि हाल आएर भने गणित विषयमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.३. विद्यार्थीको कक्षाकोठामा नियमित उपस्थिति सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. १५

विद्यार्थीको कक्षा उपस्थितिमा नियमितता

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	विरलै	-	-	-	-
२	कहिलेकाँही	-	-	-	-
३	प्राय	३	१००	३	१००
४	सधै	-	-	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

(स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१)

नियमित रूपमानै विद्यार्थीहरू कक्षाकोठामा उपस्थिति हुन्छन् ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालय तथा संस्थागत विद्यालय दुवैका शिक्षकहरूले प्रायः विद्यार्थीहरू विभिन्न कारणहरूले हरेक दिन २-३ जना २-३ जना अनुपस्थित रहने गरेको हुनाले एकातिर गणित विषयको अध्ययनमा समस्या रहेको पाइयो भने अर्कोतिर निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारितामा पनि समस्या देखियो ।

४.३.४. गणित शिक्षण सिकाई सामग्रीको प्रयोग सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. १६

शिक्षण सामग्रीको प्रयोग

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छैन	१	३३.३३	-	-
२	मुद्रित	-	-	-	-
३	ठोस	-	-	-	-
४	विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार	२	६६.६७	३	१००
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गराउँदा कस्ता शिक्षण सामग्रीहरूको प्रयोग गर्नु भएको छ? प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले छैन र ६६.६७ प्रतिशतले विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए भने त्यस्तै गरी सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिसत शिक्षकहरूले विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार प्रयोग गर्ने गरेको प्रतिक्रिया दिए ।

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशत शिक्षकहरूले शिक्षण सामग्रीको प्रयोग नगरेको देखियो भने ६६.६७ प्रतिशतले विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार शिक्षण सामग्रीको प्रयोग गरेको तथा संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिसत शिक्षकहरूले विषयवस्तुको प्रकृति अनुसार शिक्षण सामग्रीको प्रयोग गरेको भएत पनि शैक्षिक सामग्रीको सही प्रयोग, सही प्रस्तुतकरण, विद्यार्थीको कम सक्रिय सहभागिताका कारणहरूले गणित विषयको अध्ययन तथा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.५. आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धताको सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. १७

शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	छ	२	६६.६७	२	६६.६७
२	छैन	१	३३.३३	१	३३.३३
३	आवश्यकता अनुसार	-	-	-	-
४	पर्याप्त	-	-	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

गणित विषयको पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका, पाठ्यपुस्तक र अन्य सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धताको अवस्था कस्तो छ ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ६६.६७ प्रतिशतले छ र ३३.३३ प्रतिशतले छैन भनि प्रतिक्रिया दिए । त्यस्तै गरि सोही प्रश्न संस्थागत विद्यालयका गणित विषयका शिक्षकलाई सोधदा ६६.६७ प्रतिशतले छ, ३३.३३ प्रतिशतले छैन अनुसार भनि प्रतिक्रिया दिएका थिए ।

माथि उल्लेखित तालिका अनुसार सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीहरूको उपलब्धता हुँदा हुँदै पनि कक्षाकोठा सम्म सही समय र सही ढँगले प्रयोग नगर्दा गणित विषयको अध्ययन तथा अध्यापन र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा समस्या रहेको देखियो ।

४.३.६. अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको सन्दर्भमा

तालिका नं. १८

अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकको प्रयोग

क्र.सं.	प्रतिकृया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	उत्तम	-	-	-	-
२	मध्यम	-	-	१	३३.३३
३	न्यून	-	-	२	६६.६७
४	छद्मैछैन	३	१००	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

उपरोक्त सन्दर्भमा सामुदायिक विद्यालयका १०० प्रतिशतले नै छद्मैछैन भन्ने जवाफ दिए भने सोही प्रश्नको जवाफमा संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले मध्यम र ६६.६७ प्रतिशतले न्यून रहेको प्रतिकृया दिए ।

माथिको तालिकालाई अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयहरुले पाठ्यपुस्तक बाहेक अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकहरुको प्रयोग नगरेको देखियो जसले गर्दा गणित विषयको अध्ययन-अध्यापन तथा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको देखियो भने अर्को तिर संस्थागत विद्यालयहरुमा ३३.३३ प्रतिशतले मध्यम स्तरमा अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकहरुको प्रयोग गर्ने गरेको तथा ६६.६७ प्रतिशतले न्यून रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो तर अतिरिक्त पाठ्यपुस्तकहरुको उचित प्रयोग तथा विद्यार्थीहरुको अतिरिक्त पाठ्यपुस्तक प्रतिको अन्योलताको कारण अध्ययन-अध्यापन तथा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.७. विद्यार्थी मूल्याङ्कनकालागि शिक्षक तालिम सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. १९

शिक्षकको तालिमको अवस्था

क्र.सं.	प्रतिकृया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	छैनन्	-	-	१	३३.३३
२	एकादुइ	-	-	२	६६.६७
३	प्राय सबै	२	६६.६७	-	-
४	शतप्रतिशत	१	३३.३३	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

सबै तहका गणित शिक्षकहरु तालिम प्राप्त छन् भन्ने प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु मध्ये ६६.६७ प्रतिशतले प्राय सबै भनि प्रतिकृया दिएका थिए भने ३३.३३ प्रतिशतले शतप्रतिशत

भनि प्रतिकृया दिएका थिए भने त्यस्तै गरी संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूले उक्त प्रश्नको जवाफमा ३३.३३ प्रतिशतले छैन र ६६.६७ प्रतिशतले एकादुई भन्ने प्रतिकृया दिएका छन् ।

सामुदायिक विद्यालयका प्रायः सबै शिक्षकहरू तालिम प्राप्त भएता पनि कक्षाकोठामा त्यसको उचित प्रयोग नगरिने हुँदा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयका अधिकांश शिक्षकहरू तालिम प्राप्त नभएकाले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या देखियो ।

४.३.८. अन्य विषयको तुलनामा गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. २०

गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी मूल्याङ्कन

क्र.सं.	प्रतिकृया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	निम्न	१	३३.३३	-	-
२	मध्यम	२	६६.६७	१	३३.३३
३	उत्तम	-	-	२	६६.६७
४	अतिउत्तम	-	-	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

अन्य विषयको तुलनामा गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी मूल्याङ्कन कस्तो छ ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले निम्न र ६६.६७ प्रतिशतले मध्यम भनि प्रतिकृया दिए । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूले उक्त प्रश्नको जवाफमा ३३.३३ प्रतिशतले मध्यम र ६६.६७ प्रतिशतले उत्तम भनि प्रतिकृया दिए ।

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा सामुदायिक विद्यालयमा ३३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी अन्य विषयको तुलनामा निम्न रहेको तथा ६६.६७ प्रतिशत विद्यार्थीको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी अन्य विषयको तुलनामा मध्यम रहेको पाइयो जसको अर्थ सामुदायिक विद्यालयमा गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी अन्य विषयको विद्यार्थी उपलब्धी भन्दा उत्तम नरहेको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी अन्य विषयको विद्यार्थी उपलब्धीको तुलनामा मध्यम रहेको पाइयो भने ६६.६७ प्रतिशतको उपलब्धी उत्तम रहेको पाइयो जुन सामुदायिक विद्यालयको भन्दा राम्रो हो तथापी अतिउत्तमको संख्या नरहुनुले संस्थागत विद्यालयमा पनि समस्या रहेको भने पाइयो ।

४.३.९. गणित विषयको अनुगमन र सुपरिवेक्षण सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. २१

गणित विषयको अनुगमन र सुपरिवेक्षणको अवस्था

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	कहिलेकाँही	-	-	-	-
२	प्रायः	१	३३.३३	१	३३.३३
३	सधैँ	-	-	१	३३.३३
४	भ्याएसम्म	२	६६.६७	१	३३.३३
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

तपाईंले गणित विषयको कक्षा शिक्षणमा कतिको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्नुभएको छ ? भन्ने प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशत ले प्रायः र ६६.६७ प्रतिशतले भ्याएसम्म भनी प्रतिक्रिया दिएका छन् । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यपकहरु मध्ये उक्त प्रश्नको जवाफमा ३३.३३ प्रतिशतले सधैँ, ३३.३३ प्रतिशतले कहिलेकाँही र ३३.३३ प्रतिशतले भ्याएसम्म भनि प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकले कक्षा शिक्षणको क्रममा सधैँ अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरेको देखिएन भने संस्थागत विद्यालयको हकमा भने केही विद्यालयले मात्र सधैँ अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने गरेको देखियो । यसको अर्थ दुवै विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरुले सधैँ अनुगमन र सुपरिवेक्षण नगर्नाले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.१०. गणित विषयको परीक्षाफल निराशा हुनुको कारण सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. २२

गणित विषयको परीक्षाफल

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय संख्या	प्रतिशत	संस्थागत विद्यालय संख्या	प्रतिशत
१	विद्यार्थी	१	३३.३३	१	३३.३३
२	शिक्षक	१	३३.३३	१	३३.३३
३	अभिभावक	-	-	-	-
४	अन्य	१	३३.३३	१	३३.३३
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

गणित विषयको परीक्षाफल निरासाजनक हुनुको कारण के होला ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले विद्यार्थी आफैँ, ३३.३३ प्रतिशतले शिक्षक र ३३.३३ प्रतिशतले अन्य कारणहरु भनि प्रतिक्रिया दिए । त्यसै गरी संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले विद्यार्थी आफैँ, ३३.३३ प्रतिशतले शिक्षक र ३३.३३ प्रतिशतले अन्य कारण भनि प्रतिक्रिया दिए ।

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा प्राथमिक तहको गणित विषयको परीक्षाफल निराशाजनक हुनुमा दुवै प्रकारका विद्यालयहरूमा समान समस्या रहेको पाइयो । विद्यार्थीको गणित विषय प्रतिको मनोवैज्ञानिक असर, शिक्षकको अवैज्ञानिक शिक्षण सिकाइ पद्धति तथा अन्यकारणहरू (जस्तै: पाठ्यपुस्तकहरूको अभाव, शैक्षिक सामग्रीहरूको अभाव, सामग्रीहरू सही समयमा उपलब्ध नहुनु आदी) ले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.११. सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षण सम्बन्धी समस्या

तालिका नं. २३

सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षणको

क्र.सं.	प्रतिक्रिया	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय	
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	थाहा छैन	-	-	३	१००
२	विरलै	१	३३.३३	-	-
३	कहिलेकाँही	२	६६.६७	-	-
४	प्रायः	-	-	-	-
जम्मा		३	१००	३	१००

स्रोत: स्थलगत अध्ययन २०७१

सरकारी तवरबाट के कस्तो अनुगमन र सुपरिवेक्षण भएको पाउनु भएको छ ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू मध्ये ३३.३३ ले विरलै र ६६.६७ प्रतिशतले कहिलेकाँही भनि प्रतिक्रिया दिएका छन् । त्यस्तै संस्थागत विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरूले उक्त प्रश्नको जवाफमा शतप्रतिशतले नै थाहा छैन भनि प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

माथिको तालिकाको अध्ययन गर्दा संस्थागत विद्यालयमा सरकारी तवरबाट हुने अनुगमन र सुपरिवेक्षण कहिले पनि नभएको पाइयो भने सामुदायिक विद्यालयको हकमा भने ३३.३३ प्रतिशतमा विरलै तथा ६६.६७ प्रतिशतमा भने कहिलेकाँही अनुगमन र सुपरिवेक्षण भएको पाइयो । अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणमा सरकारको तर्फबाट हुने गरेको उदाशिनताको कारण निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा समस्या रहेको पाइयो ।

४.३.१२. वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाफल निराशाजनक हुनुका कारण सम्बन्धी समस्या

शतप्रतिशत तालिम प्राप्त शिक्षक, शिक्षा क्षेत्रमा ठूलो लगानी हुँदाहुँदै पनि वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको नतिजा निराशाजनक हुनाको कारण के के हुन सक्लान् भनि सोधिएको खुला प्रश्नको जवाफमा मतैक्यता देखिएन तर निस्कर्षमा छोरा छोरीको पढाई प्रति अभिभावकहरू सम्वेदनशिल नदेखिनु, विद्यार्थीहरू पनि अध्ययन प्रति गम्भिर नहुनु, कक्षाकोठामा विद्यार्थीको संख्या मापदण्ड भन्दा बढी राखिनु, तालिमबाट प्राप्त सिप कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न नसक्नु परीक्षामा धेरै विद्यार्थी अनुत्तिर्ण हुने कारण हुन् । यसका अतिरिक्त अन्य धेरै कारणहरूका कारण विद्यार्थी अनुत्तिर्णको संख्या वर्षेनी बढ्दै गइरहेको प्र.अ./प्रिन्सिपल ले प्रतिक्रिया दिएका छन् ।

४.३.१३. आफ्नो पेशा प्रति इमान्दार नभएको प्रतिक्रिया

सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरु आफ्नो पेशा प्रति इमान्दार र पूर्ण समर्पित छैनन् भन्ने भनाई प्रति सहमत हुनुहुन्छ ? भनि सोधिएको प्रश्नको जवाफमा सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरु (सुवेदी, सिवाकोटी र खनाल) को विमती रहेको पाइयो । एकादुईले गरेका बदमासीको आरोप आफूहरुले नस्विकार्ने प्रतिक्रिया दिएका थिए । उनीहरुका अनुसार शिक्षा ऐन र नियमावलीमा उल्लेख गरिए बमोजिम प्र.अ. को मातहतमा रही कामकाज गरेको, शिक्षक आचरण संहितालाई इमान्दारिताको साथ पालना गरेको प्रतिक्रिया दिए । वास्तवमा भन्ने हो भने शिक्षक शिक्षण पेशामा सन्तुष्ट हुन नसक्नुका कारण राज्य नै भएको आरोप लगाउँछन् । लामो समय सम्म यस पेशामा लगाएर आफ्नो सम्पूर्ण समय, बलबुता, जोश, जाँगर खर्चिएर खुला विज्ञापनको बहानामा शिक्षकहरुलाई विस्थापन गर्न खोजिनु, शिक्षकलाई वैकल्पिक व्यावसाय र पेशामा उन्मुख नगराउनु, शिक्षकको योगदानलाई सम्मान, स्याबासी, प्रोत्साहन र पुरस्कृत गरिनुको साटो खुल्ला विज्ञापनको बहानामा अयोग्य शिक्षकहरु छनौट गरेर शिक्षकहरुको मनोबल गिराउने काम गरिरहेको छ, र शिक्षकको पेशागत हकहितका बारेमा भएका सम्झौता कार्यान्वयन नगरेको र धोका दिइरहेको छ, सरकारले तर पनि शिक्षकहरुले आफ्नो काम र कर्तव्य इमान्दारिता पूर्वक निर्वाह गरिरहेको उनीहरुले प्रतिक्रिया दिएका थिए । एकदुईले गरेको गल्ती किन सबैलाई दिनु ? गल्ती गर्नेलाई सजाय दिएत भइहाल्छ, नी, हामीले त आफ्नो काम र कर्तव्य इमान्दारिता पूर्वक निर्वाह गरेकै दावी गर्छन ।

४.३.१४. विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्या पहिचानको विश्लेषण

गणितिय सिप तथा धारणा शिक्षण गर्ने र सुधारात्मक विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने कार्य हाम्रा विद्यालयहरुमा सर्वत्र कठिन महसुस गरिरहेको छ । यसै प्रसंगमा तथा समस्याहरु पत्ता लगाउने सन्दर्भमा प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धानलाई सार्थक तुल्याउन र पूर्ण बनाउन अनुसुचि १, २, ३ का प्रश्नावली एवं रुजु सुचि भराई तथा अनुसुचिका शीर्षकहरु अनुरूप छलफल चलाई छनौट गरिएका इटहरी उपमहानगरपालिकामा रहेका विद्यालयहरुका प्र.अ.हरु, शिक्षकहरु, विद्यार्थीहरु तथा सम्बन्धीत वि.नि. बाट आवश्यक तथ्याङ्क एवं सुचना संकलन गरिएको थियो । प्रशासक, निरीक्षण तथा शिक्षकहरु निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यमा उदासिन नै देखियो । यसै सन्दर्भमा विभिन्न साधनहरुबाट संकलन गरिएका तथ्याङ्क तथा सुचनाहरुको विभिन्न दृष्टीकोण बाट विश्लेषण गर्दा गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरु निम्नानुसार पाइएको थियो :

क) व्यक्तिगत भिन्नतालाई ध्यान नदिनु ।

बालबालिकाको चाहना, इच्छा, मानसिक स्थिति, लैङ्गीक तथा अभ्यास, वातावरण जस्ता तत्वहरुले व्यक्तिगत भिन्नता निर्धारण गर्दछन् । गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न शिक्षकलाई विद्यार्थीका फरक फरक व्यक्तिगत भिन्नताले मार्गनिर्देशन गरिरहेको हुन्छ तर छलफलबाट प्राप्त सुचनाको विश्लेषण गर्दा शिक्षण कार्य तथा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन कार्यमा विद्यार्थीको व्यक्तिगत भिन्नतामा नदिने गरेको पाइयो जसलाई समस्याको रूपमा लिइएको थियो । (प्र.अ.:- मडर्न प्रिपेरटरी)

ख) परीक्षामुखी पढाईमा जोड दिनु

अध्ययन गर्दा सम्बन्धीत विद्यालयहरुमा परीक्षामुखी प्रणाली विद्यमान रहेको पाइयो । सुधारात्मक वा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका माध्यमबाट सुधारात्मक शिक्षण गरेर विद्यार्थीको आन्तरिक प्रतिभा एवं सिपको प्रस्फुटन गर्नुको साटो कसरी परीक्षामा उत्तिर्ण गर्ने वा गराउन सकिने भन्ने तर्फ विद्यार्थी, शिक्षकको सोच रहेको पाइयो । (प्र.अ.: मकालु बोर्डिङ)

ग) शिक्षकहरुमा मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रविधिको अभाव

अधिकांश शिक्षकहरु तालिम प्राप्त, विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रविधिको राम्रो ज्ञान हुँदाहुँदै पनि खास गरी गणित शिक्षणमा गणितिय धारणा एवं सिद्धान्तमा भने विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्रविधिको अभाव रहेको देखियो जसका कारण प्रा.वि. तहमा गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न कठिन रहेको पाइयो । (गणित शिक्षक, सेकेड हार्ट)

घ) सि.ए.स. लागु गर्न नसक्नु

प्राप्त तथ्याङ्कहरुको अध्ययन विश्लेषण गर्दा प्रा.वि. तहमा गणित शिक्षण सिकाईमा निरन्तर मूल्याङ्कनको व्यवस्था तथा प्रयोग नगर्ने गरेको पाइयो । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पृष्ठपोषणको माध्यमद्वारा सुधारात्मक उद्देश्यका लागि अपनाइने पद्धति भएकाले सो को व्यवस्था नहुनुलाई गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका समस्याको रूपमा देखियो । (वि.नि.: देवेन्द्र मल्ल)

ङ) गणितिय धारणा शिक्षण र विद्यार्थी मूल्याङ्कन बिच तालमेल नहुनु

गणितिय धारणा शिक्षण र विद्यार्थी मूल्याङ्कन बिच तालमेल मिलाउन नसक्दा, पृष्ठपोषण, सबलिकरण, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न नसक्दा विद्यार्थीको निर्माणात्मक पक्षको विकास गर्न सम्भव हुँदैन । जस्तै: तिमी सँग कति रुपैया छ ? सो रुपैयालाई पैसामा बदल । तिमीले परीक्षामा सय पूर्णाङ्कमा ५० अंक ल्यायो भने कति प्रतिशत भयो ? जस्ता सोधपुछद्वारा तथा प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष अवलोकन आदी द्वारा पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । तर प्राप्त सुचना अनुरूप सो कुराको तालमेल शिक्षकहरुमा नहुनु समस्याको रूपमा देखियो । (स्रोत व्यक्ति: जनक बस्नेत)

च) परीक्षा परिणामलाई पृष्ठपोषणको रूपमा प्रयोग नगरिनु

प्रा.वि. तहमा विभिन्न परीक्षाहरु लिइन्छन् जस्तै इकाई परीक्षा, साप्ताहिक परीक्षा, त्रैमासिक परीक्षा, मासिक परीक्षा, अर्धवार्षिक परीक्षा, वार्षिक परीक्षा आदी लिने गरिएता पनि सोको परिणामलाई निर्णयात्मक वा कक्षा चढाउने हिसाबले मात्र लिने गरिएको पाइयो । यसलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिने गरिएको पाइएन जसको फलस्वरूप विद्यार्थीहरुमा पढाई प्रति अरुचि, निराशा जस्ता कुरा हुने गरेको पाइयो । प्राप्त सुचनको आधारमा विश्लेषण गर्दा परीक्षा परिणामलाई पृष्ठपोषणको रूपमा प्रयोग नगरिनुलाई समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ । (वि.नि.: देवेन्द्र मल्ल)

छ) शिक्षक नियुक्ति प्रकृया

शिक्षक नियुक्ति प्रकृत्यामा पनि सरकारी र निजी स्कूल बिच ठूलो भिन्नता छ । सरकारी स्कूलमा दलिय भागबन्डा, सोर्सफोर्स आदी आधारमा शिक्षक छनौट गर्ने गरिएको छ भने धेरै जसो निजी स्कूलमा योग्यता र प्रतिस्पर्धाको आधारमा शिक्षक छानिन्छन् । योग्यता र प्रतिस्पर्धाको आधारमा छानिएका शिक्षक स्कूल र छात्रछात्रा प्रति जवाफदेही हुन्छन् भने भनसुनका आधारमा नियुक्त शिक्षकहरु आफूलाई जागिर खाउने व्यक्ति तथा निकाय प्रति उत्तरदायी हुन्छन् । (प्र.अ.: कचना मा.वि.)

ज) फितलो सरकारी नीति

देशमा विद्यमान राजनैतिक अस्थिरता तथा फितलो सरकारी नीतिका कारणले गर्दा सम्बन्धीत निकायहरु क्रयाशिल रहेको पाइन्दैन । प्र.अ., वि.नि., स्रोत व्यक्ति आदीबाट प्रभावकारी अनुगमन, निरिक्षण नहुने गरेकोले शिक्षण र मूल्याङ्कन सँग प्रत्यक्ष रुपमा सम्बद्ध शिक्षकहरुबाट आफ्ना काम प्रति उदासिनता देखाएकाले विद्यार्थी मूल्याङ्कनको उद्देश्य प्राप्त गर्न नसकिने हुँदा गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन जड समस्याको रुपमा रहेको पाइयो । (प्र.अ.: कविर मा.वि.)

४.४. सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयका राम्रा पक्षहरुबारे तुलना

क) विद्यार्थी र विद्यालय

आज प्रायः जसो अभिभावक आफ्ना बालबालिकालाई राम्रो संस्थागत विद्यालयमा पढाउने इच्छा राख्छन् । त्यसको मुख्यकारण ति विद्यालयले बालबालिकाको चौतर्फी विकासका साथसाथै उच्च शिक्षाका लागि आवश्यक पर्ने बलियो जग निर्माण गरिदिन्छन् भन्ने विश्वास हो । तर सामुदायिक विद्यालय चाँही विपन्न परिवारका वा हुँदा खाने वर्गका बालबालिकाको अध्ययन गर्ने थलोको रुपमा विकसित हुँदै गएको अवस्था छ । तेजिला विद्यार्थी र सचेत एवं सम्पन्न अभिभावकको खाँचो टार्न सामुदायिक विद्यालयहरुले अभिभावकहरुको विश्वास जित्नु, भर्ना भइसकेको विद्यार्थीहरुलाई निजी विद्यालय तर्फ पलायन हुन नदिनु र तेजिला विद्यार्थीहरुलाई आफ्नो संस्थामा आकर्षित गर्नकालागि विशेष प्रयास गर्नुपर्ने खाँचो छ ।

ख) तालिम प्राप्त शिक्षक र विद्यालय

कार्यरत शिक्षकहरुको विश्लेषण गर्दा संस्थागत विद्यालयहरुमा भन्दा सामुदायिक विद्यालयहरुमा तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको संख्या बढीरहेको पाइन्छ । यस अर्थमा सामुदायिक विद्यालयहरु समृद्ध छन् तर परीक्षा परिणाममा संस्थागत विद्यालयहरुले बाजी मार्ने गर्दछन् । यसबाट तालिम प्राप्त शिक्षकमात्र शैक्षिक उपलब्धीको एकलो कारक होइन भन्न स्पष्ट पार्छ । यदी राम्रो योजना, अनुगमन, सुपरिवेक्षण र परिश्रम गरिने हो भने तालिम नलिएको शिक्षकहरुबाट पनि राम्रो नतिजा ल्याउन सकिन्छ । प्रायः संस्थागत विद्यालयहरुमा लगनशिल र परिश्रमी शिक्षकहरु पहिचान गरी पुरस्कृत गर्ने व्यवस्था छ भने सामुदायिक विद्यालयहरुमा पुरस्कारका लागि छनौटको आधार त्यसको ठीक विपरित रहने गरेको छ ।

ग) विद्यालयको प्रशासन र व्यवस्थापन

विद्यालय प्रशासन र विद्यालय व्यवस्थापनलाई एउटा प्रमुख कारकको रूपमा लिन सकिन्छ । संस्थागत विद्यालयहरुबाट सामुदायिक विद्यालयहरुले मुख्यरूपले सिक्नुपर्ने कुरा पनि यही हो । राम्रो विद्यालय त्यो संस्थागत वा सामुदायिक जुनसुकै होस् आफसँग भएको साधन र स्रोतको सही परिचालन र विद्यालय कर्मचारीको क्षमताको आधारमा गरिएको कामको उचित बाँडफाँडबाट हरेक व्यक्तिलाई आफ्नो कार्य प्रति जिम्मेवार र जवाफदेही बनाएको हुन्छ । यसले शिक्षण संस्थाको लक्ष्य हासिल गर्न उल्लेखिय मात्रामा सघाएको हुन्छ तर यो पक्ष प्रायजसो सामुदायिक विद्यालयहरुमा निकै फितलो रहेको छ भने संस्थागत विद्यालयहरुको समय व्यवस्थापन निकै चुस्त पाइन्छ ।

घ) पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक

दुवै किसिमका विद्यालयहरुमा मुख्य पाठ्यक्रम नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको आधारमा हुने भएता पनि सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमात्र नभई हरेक जसो संस्थागत विद्यालयहरु पनि फरक फरक पाठ्यक्रम अंगालेका उदाहरणहरु छन् । समयको माग, निर्धारित पाठ्यक्रममा भएका कमिकमजोरी र अभै गुणात्मक शिक्षा दिने होडले पनि विद्यालयहरुलाई यसो गर्न बाध्य बनाएको हो । पाठ्यपुस्तकको हकमा संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरु स्वभाविक रूपमै बढी भाग्यमानी रहेको मान्नु पर्छ । अङ्ग्रेजी माध्यममा अध्यापन गरिने संस्थागत विद्यालयहरुको लागि पुस्तक प्रकाशकहरुको लामो ताँतीले गर्दा प्रतिस्पर्धी पुस्तकहरु उपलब्ध हुने गरेको छ तर यस मामिलामा भने सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरु पछाडी परेका छन् ।

ङ) अनुगमन र सुपरिवेक्षण

अनुगमन र सुपरिवेक्षण कुनै पनि संस्थाको लागि एउटा महत्वपूर्ण पाटो हो जुन कुनै कार्य पनि सफल बनाउनको लागि योजना अनुसार काम भए नभएको अनुगमन गर्नु र उपचारात्मक सुपरिवेक्षण गर्नु अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । शिक्षकले आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्ने क्रममा भएका कमिकमजोरी पहिल्याएर त्यसको निराकरण गरी शिक्षकलाई तिखार्ने कार्य नै सुपरिवेक्षणको लक्ष्य हो । संस्थागत विद्यालयहरुको अनुगमन पक्ष निकै बलियो रहेको पाइन्छ । ति विद्यालयहरुमा अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने कार्य प्रधानाध्यापक र इन्चार्जहरुबाट हुने गरेको पाइन्छ । तर सामुदायिक विद्यालयहरुमा यो कार्य निकै कम मात्र हुने गरेको छ । जिल्ला शिक्षा कार्यलयका विद्यालय निरीक्षकहरुद्वारा गरिने निरीक्षण कारण जेसुकै होस अत्यन्त कमजोर देखिन्छ । अनुगमन र सुपरिवेक्षण मार्फत इमान्दार र लगनशिल शिक्षक, कर्मचारीहरु पहिचान गरी तिनीहरुलाई पुरस्कृत गर्न सकेको खण्डमा मात्रै प्रभावकारी हुनसक्छ ।

अन्त्यमा: प्रा.वि. तहमा गणित शिक्षणमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रभावकारीता, प्रयोगात्मक अनुसन्धान ढाँचा अन्तर्गतका विधिहरुको प्रयोग गरी वृद्धि गर्न सकिने देखिएता पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा मुलतः प्रयोग गरिने गृहपरिक्षणका साधनहरुको प्रयोग प्रयाप्त उच्च रूपमा प्रयोग गर्नेगरेको देखिएन । अर्थात सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सामान्य रूपले गर्नेगरेको तर प्रभावकारी रूपले गर्ने नगरिएको तथ्य पाइएको । तसर्थ विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोग व्यापक एवं प्रभावकारी रूपमा गर्ने गराउन सके अझ विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको

प्रयोग उच्च रूपमा गर्न सकिने साथै क्रियाकलापमा आधारित शिक्षण, सम्मानजनक व्यवहार एवं व्यवहार परिवर्तनलाई आधारमानी परियोजना कार्य, सिर्जनात्मक कार्य अनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कन ग्रेडिङ्ग पद्धतिबाट गर्दा उपयोगी, व्यवहारिक, श्रमशक्ति उत्पादन हुने देखियो ।

४.५. प्राप्तीहरू

- । प्राथमिक तहको परीक्षा २०७१मा सामेल छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूको आधारमा गणित विषयको सामुदायिक विद्यालयको औसत सिकाई उपलब्धी ५४.८ र संस्थागत विद्यालयको औसत सिकाई उपलब्धी ८४.८७ रहेको पाइयो । यसरी सामुदायिक विद्यालयको गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी संस्थागत विद्यालयको विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धी तुलनामा न्यून रहेको पाइयो ।
- । छात्रछात्राको प्राप्ताङ्क औसत उपलब्धीबाट क्रमशः ११९.९९ र १४१.७७ विस्तारित भएको देखिन्छ ।
- । सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका ६० जना विद्यार्थीहरूको मध्यक ६९.८३ ले ति ६ वटै विद्यालयमा पढ्ने विद्यार्थीहरूको मध्यकबाट के कति विचलन भएको छ भन्ने कुराको प्रतिविम्ब गर्दछ ।
- । सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थीहरू धेरै अनुत्तिर्ण भएको देखिन्छ भने गणित विषयमा पनि विद्यार्थीहरूको उत्तिर्ण दर निराशाजनक नै देखिन्छ भने संस्थागत विद्यालयका विद्यार्थीहरू बढी प्रतिशतमा उत्तिर्ण भएको देखिन्छ ।
- । सामुदायिक विद्यालयका शतप्रतिसत शिक्षकहरूले शिक्षक निर्मित परीक्षा प्रयोग गर्ने गरेको तर संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ३३.३३ प्रतिशतले शिक्षक निर्मित परीक्षा र बाँकी ६६.६७ प्रतिशतले सबै साधन प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।
- । बालबालिकाहरूले हिसाब गर्दा थरी थरीका त्रुटी गर्ने गर्दछन् । ति त्रुटीहरू पहिचान गरी विद्यार्थीहरूको कुन कुन धारणामा कठिनाई छ भन्ने कुरा थाहा पाई कपी जाँच्ने क्रममा धेरैले गर्ने खालका त्रुटीहरू पहिचान गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्ने मा सामुदायिक विद्यालयका ३३.३३ प्रतिशतले विरलै र ६६.६७ प्रतिशतले कहिलेकाँही मात्रै प्रयोग गर्ने गरेको देखियो । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयले ३३.३३ प्रतिशतले कहिलेकाँहरू र ६६.६७ प्रतिशतले सधैं प्रयोग गर्ने गरेको देखियो । यसको अर्थ सामुदायिक विद्यालयले भन्दा संस्थागत विद्यालयले गणित विषयको त्रुटी विश्लेषण गर्ने गरेको देखियो ।
- । सामुदायिक विद्यालयका ६६.६७ प्रतिशतले लिखित र ३३.३३ प्रतिशतले लिखित र मौखिक दुवै प्रकारका प्रश्न निर्माण गर्ने गरिएको पाइयो भने संस्थागत विद्यालयका शतप्रतिशत शिक्षकहरूले नै लिखित र मौखिक प्रश्नपत्र बनाउने बताए ।
- । पोर्ट फोलियोको सम्बन्धमा ३३.३३ प्रतिशतले प्रयोग गर्ने गरेको र ६६.६७ प्रतिशतले चाँही प्रयोगमा नल्याएको कुरा बताइयो भने संस्थागत विद्यालयका शिक्षकहरू मध्ये ६६.६७ प्रतिशतले प्रयोगमा ल्याएको र ३३.३५ प्रतिशतले प्रयोगमा नल्याएको पाइयो ।
- । वर्तमान गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरूमा विद्यालय नियमित नखुल्नु, तल्ला कक्षाहरू देखि नै विद्यार्थीहरू बढी विषयमा अनुत्तिर्ण हुँदै आउनु, विद्यार्थीहरू नियमित रूपमा

विद्यालय नआउनु, विषयवस्तु अनुसार शिक्षण सामग्रीको प्रयोग गर्न नसक्नु, आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराउन नसक्नु, अतिरिक्त पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउन नसक्नु जस्ता कारणहरु रहेको पाइयो ।

-)] सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरु धेरै अनुतिर्ण देखिन्छन भने गणित विषयमा पनि निराशाजनक नै देखिन्छ तर संस्थागत विद्यालयमा भने शतप्रतिशत नै उत्तिर्ण रहेको देखिन्छ ।
-)] सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुको गणित विषय कमजोर रहेको, विद्यालयमा गणित शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको उपस्थितिमा नियमितता नभएको, गणित प्रयोगशालाको व्यवस्था नभएको, विद्यालय नियमित नखुलेको जस्ता कारणहरुले गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धी न्यून रहेको पाइयो ।
-)] त्यस्तै गरी संस्थागत विद्यालयको भने फरक परिणाम देखियो । गणित विषय त्यति कमजोर नरहेको, विद्यालयमा गणित शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको उपस्थितिमा नियमितता भएको, गणित प्रयोगशालाको व्यवस्था नभए पनि विद्यालय नियमित खुल्नु, प्र.अ. बाट अनुगमन वा सुपरिवेक्षण गरिनु, शैक्षिक योजना निर्माण प्रयोग गरिनु जस्ता कारणहरुले संस्थागत विद्यालयको गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धी उच्च रहेको पाइयो ।
-)] शिक्षक नियुक्ति सम्बन्धमा पनि यि दुइ विद्यालय बिच फरक रहेको पाइयो । सरकारी स्कुलमा दलिय भागबन्डा, सोर्सफोर्सका आधारमा छनौट गरिन्छ भने निजी स्कुलमा योग्यता र प्रतिस्पर्धाको आधारमा शिक्षक छनौट गरिएको पाइयो ।
-)] हुनेखाने अभिभावकहरुका बालबालिकाहरु निजी स्कुलमा, हुँदा खानेका बालबालिका सामुदायिक स्कुलमा पढ्ने भएकाले असमानता रहेको पाइयो ।
-)] संस्थागत विद्यालयहरुमा भन्दा सामुदायिक विद्यालयहरुमा तालिम प्राप्त शिक्षकहरुको संख्या बढी रहेको पाइयो । यसको अर्थ तालिम प्राप्त शिक्षकमात्र शैक्षिक उपलब्धीको एकलो कारक होइन भन्ने प्रष्ट देखियो । यदी योजना, अनुगमन, सुपरिवेक्षण र परिश्रम गरिने हो भने तालिम नलिएका शिक्षकहरुबाट पनि राम्रो नतिजा ल्याउन सकिन्छ भन्ने तथ्य संस्थागत विद्यालयले देखाएको छ ।
-)] दुवै किसिमका विद्यालयहरुमा मुख्य पाठ्यक्रम नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको आधारमा हुने भएता पनि सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा मात्र नभई हरेक जसो संस्थागत विद्यालयहरुले पनि फरक पाठ्यक्रम अंगालेको पाइयो । संस्थागत विद्यालय पुस्तक प्रकाशकहरुको लामो ताँतीले गर्दा प्रतिस्पर्धाका पुस्तकहरु उपलब्ध हुने गरेको पाइयो भने सामुदायिक विद्यालयमा यस्तो प्रतिस्पर्धा देखिएन ।

परिच्छेद: पाँच

निष्कर्ष तथा सुभावहरु

“सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुका प्राथमिक तहको वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको अवस्था” शीर्षक राखी अध्ययन अनुसन्धान गरिएको यो शोध कार्यबाट प्राप्त भएका निष्कर्ष र सुभावहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

५.१. निष्कर्ष

छनौट गरिएका नमुना विद्यालयहरुबाट प्राप्त तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण गरी हेर्दा सामुदायिक विद्यालयको तुलनामा संस्थागत विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी उच्च रहेको पाइएको छ । सम्बन्धीत प्रतिक्रियादाताहरुले तल उल्लेखित कारक तत्वहरुका कारण सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक उपलब्धी संस्थागत विद्यालयको भन्दा न्यून रहेको औल्याएका छन् ।

गणित विषयको विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने साधन दुवै विद्यालयका एउटै एउटै भएता पनि मूल्याङ्कन प्रकृया उस्तै उस्तै खालका अपनाइयेता पनि संस्थागत विद्यालयले आफ्ना अभिभावक, विद्यार्थी प्रतिको गहन जिम्मेवारीको बोध भएका, अभिभावकहरुलाई उनीहरुका नानी हरुको शिकाइ उलब्धी कस्तो भइरहेको छ , विद्यार्थीहरुको व्यवहारिक परीवर्तन देखि सम्पूर्ण पक्षहरुको जानकारी तालिम अप्राप्त शिक्षक हुँदाहुँदै पनि अभिभावक, विद्यालय प्रशासन दुवै प्रतिको दायित्वले गर्दा सजग भई काम गरेको देखियो त्यस्तै अभिभावकहरु पनि आफ्ना नानीहरुको सिकाई उपलब्धी का साथसाथै सम्पूर्ण पक्षहरुको जानकारी लिन बारम्बार विद्यालय आइरहेका देखिए । विद्यालय प्रशासनले पनि अनुगमन र निरिक्षण गरी शिक्षकहरुलाई उत्प्रेरणा, पृष्ठपोषण दिइरहेको पाइयो भने अर्को तिर सामुदायिक विद्यालयमा पनि उस्तै साधन, उस्तै प्रकृया अपनाउँदा पनि विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धी सन्तोषजनक पाइएन । यसको अर्थ अभिभावकहरु आफ्ना छोराछोरीहरुको सिकाई उपलब्धी प्रतिको चासो नदेखाउनु, शिक्षकहरुले पनि अभिभावक, विद्यार्थी, विद्यालय प्रति आफ्ना जिम्मेवारीको बोध हुँदा हुँदै पनि गम्भिरताका साथ नलिनु र नहुनु रहेको पाइयो ।

एउटै सिक्काका दुई पाटा सरह हुँदा हुँदै पनि निजी तथा सरकारी स्कुल बिचको दुरी घट्नुको सट्टा अरु बढ्दै गएको छ । देशका प्रमुख राजनीतिक दल, तिनका शिक्षा सम्बन्धी निकाय, शिक्षा अधिकारी, शिक्षक, छात्रछात्रा र अभिभावकहरुमा समेत सार्वजनिक र निजी स्कुल सम्बन्धी बुझाई व्यापक अस्पष्टता र विरोधाभाष पाइयो । सरकारी र निजी स्कुललाई जोड्ने संरचना छैन । सिक्ने कुरा छन् तर सिक्नु पर्छ भन्ने भावनाको अभाव देखियो । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा खास गरी परीक्षामुखी, पढाईमा जोड, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन एवं पोर्टफोलियोको प्रयोग नहुनु, परीक्षाफललाई पृष्ठपोषणको रुपमा नलिनु, गृहपरीक्षणका साधनहरुको न्यून प्रयोग हुनु, गणितीय धारणा र मूल्याङ्कन पद्धति बिच तालमेल नमिलाउनु, अनुगमन तथा निरिक्षण फितलो हुनु, शिक्षकहरु उदासिन हुनु आदी कारणहरुले गर्दा विद्यार्थी मूल्याङ्कन खस्कदै गइरहेको पाइयो ।

गणित विषयलाई सुरु देखि नै यो त अठेरो विषय हो भनि मनोवैज्ञानिक छाप परेको र सामुदायिक विद्यालयका अभिभावक, शिक्षक, विद्यालय प्रशासनले विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धी भन्दा पनि अरुनै कुरामा बढी चासो दिने गरेको पाइयो ।

समाधान

वास्तवमा गणित विषय अठेरो विषय होइन, अरु विषय भन्दा सजिलो विषय हो भन्ने मनोवैज्ञानिक छाप पार्नलाई हाम्रो वरिपरी रहेका सम्पूर्ण कुराहरु गणितमा आधारित छन् भन्ने कुरा प्राष्ट पारी दैनिक व्यवहारमा आउने क्रियाकलापहरुका लागि आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको विकास गराउनु पर्ने देखिन्छ । त्यस्तै गरी विद्यालयलाई राजनीतिबाट टाढा राख्नु पर्ने, शिक्षकहरुलाई तालिम दिनु पर्ने, उनीहरुलाई पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्नुपर्ने, अभिभावकलाई आफ्नो दायित्वबोध गराउनु पर्ने, विद्यालय व्यवस्थापनले अनुगमन र निरिक्षण गरिरहनुपर्ने, विद्यार्थीको सम्पूर्ण पक्षको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.२. सुझावहरु:

प्रस्तुत अध्ययन अनुसन्धानको क्रममा गरिएको विश्लेषण, प्राप्त भएका प्राप्ति र निस्कर्षहरुका आधारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रभावकारीता, प्रयोगको अवस्था, तथा देखा परेका समस्याहरुको सन्दर्भमा दिन सकिने सुझावहरु निम्नानुसार रहेका छन् :

नीतिगत तह:

- । कक्षामा विद्यार्थीहरुको नियमित उपस्थिति वृद्धी गर्न नीति बनाउने ।
- । नियमित रुपमा विद्यालय खोल्नु पर्ने नीति बनाउने ।
- । अनुगमन र सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन नीति बनाउने ।
- । ताजगी पूर्ण तालिमको व्यवस्थाको लागि नीति बनाउने ।
- । पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा सुधार ल्याउन नीति ल्याउने ।
- । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणालीमा सुधार ल्याउन नीति बनाउने ।
- । विद्यालयले निर्माण गरेका नीति नियमहरु कार्यन्वयन गर्ने नीति बनाउने ।
- । गणित विषयलाई विद्यार्थीको व्यवहारमा आउने क्रियाकलापको लागि वा पूर्वाधारको रुपमा आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको विकास गराउने नीति बनाउने ।
- । पढाई छाड्ने विद्यार्थीहरुकालागि दैनिक व्यवहारमा आउने क्रियाकलापहरुकालागि र पछी आउने समस्याहरु समाधानका लागि आवश्यक न्यूनतम गणितिय ज्ञान, सिप र अभिवृद्धिको विकास गराउने नीति बनाउने ।
- । अर्को कक्षामा जाने अथवा पढाई नछाड्ने विद्यार्थीहरुकालागि पूर्वाधारहरुको रुपमा आवश्यक गणितिय ज्ञान, सिप र अभिवृद्धि विकास गराउने नीति बनाउने ।

- । विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शैक्षिक प्रकृया अन्तर्गत एक अभिन्न अंगको रूपमा सामेल गर्ने नीति बनाउने ।
- । प्राथमिक तहमा औपचारिक, अनौपचारिक मूल्याङ्कन दुवैलाई समान महत्वका साथ प्रयोग गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा संचालन गर्ने नीति बनाउने ।
- । दुवै विद्यालयका शिक्षकहरुको कार्यदक्षता अभिवृद्धि गर्न शिक्षकहरुलाई सक्षमतामा आधारित सेवाकालिन तथा पुनःताजगी तालिम व्यवस्थाका लागि नीति बनाउने ।
- । विद्यार्थीको उपलब्धीको प्रमाणिकरण गर्न वा कक्षा चढाउन निर्णयात्मक मूल्याङ्कन सम्बन्धी नीति बनाउने ।
- । उपचारात्मक प्रावधान राखी गुणस्तरीय निश्चित गरेर आदारभूत शिक्षा (कक्षा १ देखि ७ सम्म) उदार कक्षोन्तीको व्यवस्था क्रमिक रूपमा लागु गर्न नीति बनाउने ।
- । विद्यार्थीहरु नियमित विद्यालय आउने वातावरण सृजना गर्न प्रोत्साहित गर्ने र पुरस्कारको व्यवस्था गर्न नीति बनाउने ।
- । स्थानिय भाषाभाषी शिक्षक शिक्षिका न्युक्त गर्न प्रोत्साहित गर्न नीति बनाउने ।
- । विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा देखिएका समस्याहरु निराकरण गर्नकालागि गृहपरीक्षाका साधनहरुको प्रयोग बढाउनु पर्ने, शिक्षक शिक्षिकाहरुलाई मूल्याङ्कन विधी, प्रश्नपत्र निर्माण, उत्तरपुस्तिका परीक्षण सम्बन्धी तालिम दिने, परीक्षा परिणामलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिने, अनौपचारिक मूल्याङ्कनको स्थितिमा सुधार ल्याउने, सरकारले दुवै विद्यालयलाई एउटै सिक्काको दुई पाटाको रूपमा लिने र सुधार ल्याउने जस्ता उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्ने नीति बनाउने ।

अभ्यासहरु

- । माथि उल्लेख गरिएका नीतिहरु शिक्षक, विद्यालय प्रशासन, विद्यालय निरीक्षक, जिल्ला शिक्षा कार्यलय लगायत शिक्षा सँग सरोकार राख्ने सम्पूर्णले अक्षरशः पालना गर्ने गराउने ।
- । प्राथमिक तहको प्राथमिक मूल्याङ्कन प्रक्रियामार्फत शिक्षण सिकाईलाई अभि गुणस्तरिय बनाउनु पर्ने ।
- । विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा संचालन गर्नुपर्ने । सि.ए.स. को प्रयोगलाई बढी भन्दा बढी सबै विद्यालयहरुले प्रयोग गर्नुपर्ने ।
- । विद्यार्थी सिकाई उपलब्धी, प्रगति विवरण, शिक्षक, अभिभावक र विद्यालय प्रशासनमा अधिकतम रूपमा आदान प्रदान गर्नुपर्ने ।
- । यदी नीति नियमहरु पालना गर्न गराउन नसकेको खण्डमा के कारणले गर्न सकिएन भनि अध्ययन अनुसन्धान गराउने ।
- । अध्ययन अनुसन्धानबाट आएको रिपोर्टको आधारमा सिकाई उपलब्धीकोलागि सुधार गर्ने र कमिकमजोरी हटाउन पुन अभ्यास गराउने ।

अनुसन्धान तह

-) नीति तथा नियमहरू अक्षरशः पालना भए नभएको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) नीति नियमहरू पालना गर्न गराउन नसकिएको खण्डमा त्यसका कारणहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने ।
-) नियमित रूपमा विद्यालय खोल्न नसक्नुका कारणहरू अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) अनुगमन र सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षा प्रणालीको सुधार सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) पाठ्यसामग्री र शिक्षण सिकाई सामग्रीको समुचित व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) सबै विद्यालयहरूमा सि.ए.स. को प्रयोग प्रभावकारी रूपमा भए नभएको सन्दर्भमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) शिक्षकहरूलाई गरिएको पुनःताजगी तालिमको व्यवस्था प्रभावकारी भए नभएको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने ।
-) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका राम्रा पक्षहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने ।

सन्दर्भ सामग्री

- उपाध्याय हरि प्रसाद (२०६२), *गणित शिक्षण पद्धति*, कमल पोखरी, काठमाण्डु, विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।
- कलेज टाइम्स, *बढ्दो लगानी खस्कँदो नतिजा*, वर्ष ६, अङ्क १२, पृष्ठ ८-१०
- कार्की, भक्तबहादुर (२०६६), *सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरुमा गणित विषयको शैक्षिक उपलब्धी*
(अप्रकाशित सोध पत्र), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, किर्तिपुर, काठमाण्डौ
- खनाल श्रीप्रसाद (२०६३) *कार्यक्रम मूल्याङ्कन- दोस्रो*, काठमाण्डौ, जुपिटर पब्लिकेशन एण्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
- खनाल श्रीप्रसाद तथा तिमिल्सिना विनोलखण्ड (२०६१), *गुणात्मक मूल्याङ्कन अनुसन्धान*, काठमाण्डौ,
क्षितिज प्रकाशन ।
- खनाल पेशल (२०६२) *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति- तेस्रो*, काठमाण्डौ, सनलाइट पब्लिकेशन ।
- ज.ब.रा., श्रेष्ठ रञ्जितकार (२०६४), *शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन*, भोटाहिटी, काठमाण्डु , विद्यार्थी
पुस्तक भण्डार ।
- नेपाल, भरत (२०६८), “मेरो नेपाली” र “सजिलो नेपालीमाला कक्षा ३”, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर,
मोरङ्ग
- पराजुली (२०६४), *कार्यक्रम मूल्याङ्कन*, ताहाचल, काठमाण्डु, प्रज्ञा बुक हाउस ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, *निरन्त मूल्याङ्कन परिचय पुस्तिका (२०५९)*, सानोठिमी भक्तपुर ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र(२०६६), *विद्यालय स्तरिय विद्यार्थी मूल्याङ्कन सहयोगी पुस्तिका* , सानोठिमी
भक्तपुर ।
- बराल, गौतम, निरौला (२०६०), *विद्यालय निरीक्षक प्रतियोगिता दिग्दर्शन*, पुतली सडक, काठमाण्डु, मकालु बुक्स
एण्ड स्टेशनरी ।
- शर्मा चिरिञ्जिवी (२०६१) *पाठ्यक्रम योजना तथा अभ्यास*, काठमाण्डौ, विद्यार्थी पुस्तक, भोटाहिटी।
- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६०), *प्राथमिक विद्यालय प्रधानाध्यापक तालिम पुस्तिका*, सानो ठिमी,
भक्तपुर ।
- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६०), *आधारभूत प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षण*, सानो ठिमी, भक्तपुर ।
- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६०), *प्राथमिक विद्यालय तालिम पुस्तिका*, सानो ठिमी, भक्तपुर ।
- शैक्षिक तालिम केन्द्र (२०६३), *शिक्षक तालिम र अनुगमन*, इनरुवा, सुनसरी ।
- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६९), *संस्थागत विद्यालय सेवाकालिन शिक्षक तालिम प्रशिक्षक प्रशिक्षण*
कार्यक्रम, सानो ठिमी, भक्तपुर ।

अनुसूचि - १

प्रश्नावली

शिक्षकको नाम:

विद्यालय:

- क) तपाईंको विचारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनेको के हो ? साथै विद्यार्थीहरूको गणित विषयको मूल्याङ्कन कसरी गर्नु हुन्छ ?
- ख) मूल्याङ्कनका साधनहरू के के हुन् ? त्यसमध्ये सबैभन्दा बढी प्रभावकारी कुन साधन होला ?
- ग) मूल्याङ्कनका साधनहरू कसले निर्माण गर्छ ? गणित विषयका प्रश्नहरू कसरी निर्माण गर्नुहुन्छ ?
- घ) गणित विषय शिक्षण गर्दा त्रुटी विश्लेषण गर्ने गर्नु भएको छ ? छ भने कसरी गर्ने गर्नु भएको छ ?
- ङ) पोर्टफोलियो भनेको के हो ? यो कुन मूल्याङ्कन प्रकृया सँग सम्बन्धित छ ?
- च) गणित विषयको प्रश्नपत्रको विश्वसनीयता र वैधता कसरी निर्धारण गर्ने गर्नु भएको छ ?
- छ) पोर्टफोलियोको प्रयोग गर्दा के कस्ता समस्याहरू देखा परेका छन् ? ति समस्याहरू समाधान गर्नका लागि के गर्नु हुन्छ ?
- ज) गणित विषयको परीक्षाफल निराशाजनक हुनका कारणहरू के के हुन सक्छन् ?
- झ) नीतिगत कुराहरूको ज्ञान छ वा छैन ? यदि छ भने तपाईंको विद्यालयले कस्तो नीति निर्माण गर्ने गरेको छ ?
- ञ) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका राम्रा पक्षहरू के के होलान् ?
- ट) सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरू आफ्नो पेशा प्रति इमान्दार र पूर्ण समर्पित छैनन् भन्ने भनाई प्रति सहमत हुनुहुन्छ ? हुनुहुन्न भने के कारणले ?
- ठ) अन्त्यमा: वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रकृया कार्यान्वयन र प्रयोगमा देखिएका समस्याहरू के के होलान् ? ति समस्या समाधानका उपायहरू के के हुन सक्छन् ?

अनुसूचि - २

कक्षा अवलोकन फारम

शिक्षकको नाम:

मिति:

विद्यालय:

पाठ-शीर्षक:

अवलोकनकर्ता:

उपस्थिति विद्यार्थी:

छात्र:

छात्रा:

१) शैक्षणिक योजना

शैक्षणिक योजना	टिप्पणी
क) योजना निर्माण ख) पाठको संगठन ग) कक्षा समयको समायोजन घ) योजना अनुरूप प्रस्तुति	

२) कक्षा व्यवस्थापन

कक्षा व्यवस्थापन	टिप्पणी
क) भौतिक पक्ष ख) सिकाइ प्रति विद्यार्थीको तत्पर्ता ग) आवश्यक सामग्रीको समायोजन	

३) शैक्षिक सामग्री

शैक्षिक सामग्री	टिप्पणी
क) प्रयोग ख) आकार ग) उपयुक्तता	

४) शिक्षण सिकाई

शिक्षण सिकाई	टिप्पणी
क) पाठ्यपुस्तकको प्रयोग ख) व्याख्यान ग) समान सहभागिता घ) छलफल र प्रश्नोत्तर ङ) व्यक्ति भिन्नताको समायोजन च) पृष्ठपोषण	

५) मूल्याङ्कन

मूल्याङ्कन	टिप्पणी
क) लिखित/मौखिक/अवलोकन ख) नगरिएको ग) अपर्याप्त घ) पर्याप्त ङ) समान सहभागिता	

६) अवलोकनकर्ताको टिप्पणी

अनुसूचि - ३

प्रश्नावली

शिक्षकको नाम:

विद्यालय:

- १) मूल्याङ्कनका कुन साधनहरु प्रयोग गर्ने गर्नु भएको छ ?
क) स्तरयुक्त परीक्षा ख) शिक्षक निर्मित परीक्षा ग) परीक्षण नगरिने साधनहरु घ) सबै
- २) गणित विषयको शिक्षण गर्दा त्रुटी विश्लेषण कहिले गर्ने गर्नु भएको छ ?
क) विरलै ख) कहिलेकाँही ग) प्राय घ) सधैं
- ३) विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि कुन प्रश्न निर्माण गर्नेगर्नु भएको छ ?
क) लिखित ख) मौखिक ग) प्रयोगात्मक घ) माथिको क र ख
- ४) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा कुन साधनलाई पहिलो प्राथमिकता दिनुहुन्छ ?
क) लिखित परीक्षा ख) मौखिक परीक्षा ग) स्तरयुक्त परीक्षा घ) निरन्तर मूल्याङ्कन
- ५) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा के के समस्याहरु देख्नु भएको छ ?
क) नियमित विद्यालय नखुल्नु ख) तल्ला कक्षाहरुमा गणित विषयमा अनुत्तिर्ण हुनु ग)
विद्यार्थीको कक्षामा उपस्थिति नियमित नहुनु घ) माथिका सबै
- ६) सबै तहका गणित शिक्षकहरु तालिम प्राप्त छन् ?
क) छैन ख) एकादुई ग) प्राय: सबै घ) शतप्रतिसत
- ७) अन्य विषयको तुलनामा गणित विषयको विद्यार्थी उपलब्धी कस्तो छ ?
क) न्यून ख) मध्यम ग) उत्तम घ) अति उत्तम
- ८) गणित विषयको परीक्षाफल निराशाजनक हुनुको कारण के होला ?
क) विद्यार्थी ख) शिक्षक ग) अभिभावक घ) माथिका सबै
- ९) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका राम्रा पक्षहरु के के होलान् ?
क) विद्यार्थी र विद्यालय ख) विद्यालयको प्रशासन र व्यवस्थापन ग) अनुगमन र सुपरिवेक्षण
घ) माथिका सबै

अनुसूचि - ४

अवलोकनका लागि निर्मित रुजु सूचि

छ/पाइए (✓) र छैन/नपाइए (×) चिन्हको प्रयोग गर्ने

१) मूल्याङ्कनका साधनको प्रयोगको व्यवस्था

क) सोधपुछ.....	ख) पोर्टफोलियो का व्यवस्था .....
ग) गृहकार्य	घ) एकाइ परीक्षा .....
ड) रुजु सूचि श्रेणी मापन.....	च) घटनावृत्त अभिलेख .....
छ) संचित अभिलेख.....	ज) कक्षा कार्य .....
झ) लिखित तथा मौखिक कार्य	ञ) आन्तरिक मूल्याङ्कनको व्यवस्था .....

२) अतिरिक्त कृयाकलाप सम्बन्धित व्यवस्था

क) नृत्य	ख) वादविवाद.....
ग) खेलकुद	घ) हाजिरिजवाफ प्रतियोगिता .....
ड) फूलबारी प्रतियोगिता	च) विद्यालय सरसफाई प्रतियोगिता .....
३) विद्यार्थी नियमितता	४) शिक्षक नियमितता.....
५) अभिभावक सम्पर्क.....	६) निरिक्षणको व्यवस्था.....
७) विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग	
८) कक्षकोठामा विद्यार्थी सकृयता	
९) विपरित मूल्याङ्कनको व्यवस्था	

अनुसूचि - ५

अन्तरवार्ता

प्र.अ.को नाम:

विद्यालय:

- १) तपाईंको विचारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनेको के हो ? यो कसरी गर्नेगर्नु भएको छ ?
- २) विद्यार्थीहरुका के कस्ता कुराहरु पत्ता लगाउन मूल्याङ्कन प्रकृया अपनाउनु हुन्छ ?
- ३) परीक्षा पद्धतिलाई अझ परिमार्जित गर्न के कस्ता सुधार गर्नु आवश्यक छ ?
- ४) विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी के कस्ता नीति र अभ्यासहरु भईरहेका छन् ?
- ५) तपाईंको विद्यालयमा खास गरी प्राथमिक तहमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने के कस्ता नीति निर्माण गर्ने गर्नु भएको छ ?
- ६) सबै भन्दा बढी विद्यार्थी असफल हुने विषय कुन हो ? (प्राथमिक तह) गणित हो भने गणित विषयको परीक्षाफल निराशाजनक हुनुका कारणहरु के के हुन सक्ला?
- ७) विद्यार्थी उपलब्धीलाई कसरी लेखाजोखा गर्ने गर्नु हुन्छ? यसका समस्याहरु के के छन् ? समाधानका उपायहरु के के होलान ?
- ८) विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधनहरुको प्रयोग, शैक्षिक सामग्री, पोर्टफोलियो, घटनावृत्त अभिलेख, विपरित मूल्याङ्कन, आदीका बारेमा छोटकरीमा भनिदिनुस न ।
- ९) पोर्टफोलियो परीक्षा प्रणालीको व्यवस्था छ कि छैन ? छ भने कसरी गर्नुहुन्छ ?
- १०) विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सशक्त एवं प्रभावकारी कसरी बनाउन सकिएला ?
- ११) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका राम्रा पक्षहरु के के होलान् ?
- १२) अन्त्यमा: तपाईंको विचारमा कस्तो खालको विद्यार्थी मूल्याङ्कन नीति भइदिए हुन्थ्यो जस्तो लाग्छ ?

अनुसूचि - ६

अन्तरवार्ता

स्रोत व्यक्ति अथवा बि.नि. को नाम: .....

- १) तपाईंको मातहतमा कतिवटा विद्यालयहरु छन् ?
- २) ति सबै विद्यालयहरुमा अनुगमन गर्ने गर्नु भएको छ ?
- ३) यदि छ भने एक शैक्षिक सत्र भरिमा एउटा विद्यालयमा कति पल्ट अनुगमन गर्ने गर्नु भएको छ ?
- ४) सामुदायिक र संस्थागत दुवै विद्यालयको अनुगमन गर्नु हुन्छ कि सामुदायिक विद्यालयको मात्रै ?
- ५) यदि दुवै विद्यालयको गर्नु हुन्छ भने दुई विद्यालयका बिचमा के के कुरा फरक रहेको पाउनु भयो ? (खास गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कन)
- ६) गणित विषयमा विद्यार्थी अनुत्तिर्ण हुनमा कसको कमजोरी वा लापरवाही छ जस्तो लाग्छ ? कतै शिक्षकहरुले राजनीति गरेर त विद्यार्थीको पढाईको गुणस्तर खस्केको होइन ?
- ७) विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सशक्त एवं प्रभावकारी कसरी बनाउन सकिएला ?
- ८) वर्तमान मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका कमी कमजोरीहरुलाई कसरी कम गर्न सकिएला ?
- ९) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा गरिने विद्यार्थी मूल्याङ्कन बिच कतिको फरक पाउनु भएको छ?
- १०) विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी के कस्ता नीति र अभ्यासहरु भईरहेका छन् ?
- ११) गणित विषयको परीक्षाफल निराशाजनक हुनुका कारणहरु के के हुन सक्लान ?
- १२) प्रश्नपत्र निर्माण सम्बन्धी तालिम दिने गर्नु भएको छ ?
- १३) सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयका राम्रा पक्षहरु के के होलान् ?
- १४) अन्त्यमा तपाईंको बिचारमा यि दुवै विद्यालयले कस्तो विद्यार्थी मूल्याङ्कन नीति अपनाए दुवैबाट उत्पादन हुने विद्यार्थीको गुणस्तर उकास्न सकियोस ।

अनुसूचि - ७

लक्षित समूह छलफल (शिक्षकलाई)

- १) मूल्याङ्कनका साधनहरुको सम्बन्धमा ।
- २) गणित विषयको प्रश्नपत्र निर्माण सम्बन्धी ।
- ३) कपी परीक्षण तथा परीक्षाफलका सम्बन्धमा ।
- ४) विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा देखिएका समस्याहरु तथा समाधानका सम्बन्धमा ।
- ५) वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाको अवस्था तथा नीतिहरुको सम्बन्धमा ।

अनुसूचि - ८

प्र.अ., शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको नामावली

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	प्र.अ.को नाम	गणित शिक्षकको नाम
१	श्री कचना महादेव मा.वि.	श्री केशव प्रसाद सुवेदी	श्री सरोज सुवेदी
२	श्री सरस्वति मा.वि.	श्री लेखनाथ भट्टराई	श्री कृष्ण प्रसाद सिवाकोटी
३	श्री कबिर मा.वि.	श्रीमति मिना न्यौपाने	श्रीमति क्यामुना खनाल
४	सेक्रेड हार्ट सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल	श्री डिक कुमार तामाङ्ग	श्री पुकार चौधरी
५	मर्डन प्रिपेरटरी सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल	श्रीमति शान्ता थापा	श्री रवि श्रेष्ठ
६	मकालु सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल	श्री थानेश्वर ढकाल	श्री कृष्ण कार्की

विद्यालय निरिक्षक: श्री देवेन्द्र बहादुर मल्ल/स्रोत व्यक्ति: श्री जनक बस्नेत

विद्यार्थीको नामावली

क्र.सं.	कचना महादेव मा.वि.	सरस्वति मा.वि.	कबिर मा.वि.	सेक्रेड हार्ट सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल	मर्डन प्रिपेरटरी सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल	मकालु सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल
१	तुलसा आचार्य	प्रजिता निरौला	कोपिला मादेन	कुशल पोखरेल	आयुस्का राई	सिता कार्की
२	मनिष तामाङ्ग	कृसला तामाङ्ग	समिकोडा बराल	राखी यादव	रोइसा बिष्ट	माधव पाठक
३	यमुना अधिकारी	विवेक राना मगर	सम्भना गुरुङ	सजना गौतम	सुहाना खातुन	सुस्मिता भट्टराई
४	अनिल गुरुङ	सन्दिप धिमाल	पुष्पराज बास्कोटा	सविना कार्की	मनिष यादव	खुशी भट्टराई
५	सुनैना बानिया	नवराज थापा	अजय सरदार	श्रेया घिमिरे	राहित विश्वास	केबिक पौडेल
६	विक्रम विश्वकर्मा	सुविन चौधरी	राम तामाङ्ग	नविना कटवाल	शिवाकर चौधरी	विशाका राई
७	विनित परियार	विवश रानामगर	प्रिया शाह	अस्मित भट्टराई	प्रतिमा लिम्बु	आकृति कटवाल
८	सुरज पाण्डे	नुना लिम्बु	समिक्षा थापा	कुशल पोखरेल	निर्मल भट्टराई	सागर तिमिसना
९	दिक्षा धमला	पवित्रा तामाङ्ग	देवि भट्टराई	सुमित रिजाल	रोशनी पौडेल	कुशल सापकोटा
१०	रिमा राई	रचना रानामगर	सुप्रिया शाह	एञ्जल कार्की	अंशु यादव	बविन आचार्य